

Gospodarska obilježja grada Solina: sadašnje stanje i scenarij razvoja

Mikelić, Duje

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:914035>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Duje Mikelić

**Gospodarska obilježja grada Solina: sadašnje stanje i
scenarij razvoja**

Diplomski rad

**Zagreb
2021**

Duje Mikelić

**Gospodarska obilježja grada Solina: sadašnje stanje i
scenarij razvoja**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra geografije

**Zagreb
2021**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija*; smjer: *Geografski informacijski sustavi* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom izv. prof. dr. sc. Martine Jakovčić

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Gospodarska obilježja grada Solina: sadašnje stanje i scenarij razvoja

Duje Mikelić

Izvadak: Grad Solin je zadnjih pedeset godina u konstantnom rastu - raste površinski, demografski, upravno i gospodarstveno. Rad se bavi gospodarskim aktivnostima na području grada, utjecajem rasta grada na gospodarstvo te postavlja pitanja održivosti trenutnog pristupa gospodarstvu i prostoru. Naglasak je stavljen na trenutno stanje gospodarstva, na važnost određenih industrija i na njihov utjecaj na prostor i demografiju. Prvi dio teksta prikazuje povijesno-geografsko-gospodarski pregled od vremena antike do nastanka Republike Hrvatske. Drugi dio daje pregled trenutnih zbivanja unutar grada koji su u direktnoj korelaciji s gospodarstvom, te pregledno prezentira snage i slabosti, odnosno prilike i prijetnje u SWOT analizi. Treći i posljednji dio rada je baziran na kreativno-narativnom scenariju razvoja koji daje dva moguća smjera razvoja. Za diplomski rad je korištena sinteza povijesne literature, statističkih publikacija i scenarija razvoja.

61 stranica, 14 grafičkih priloga, 10 tablica, 36 bibliografskih referenci, 36 izvora; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Grad Solin, gospodarstvo, prostor, scenarij razvoja

Voditelj: izv. prof. dr. sc. Martina Jakovčić

Povjerenstvo: izv. prof. dr. sc. Martina Jakovčić
doc. dr. sc. Jelena Lončar
prof. dr. sc. Zoran Stiperski

Tema prihvaćena: 8. 2. 2018.

Rad prihvaćen: datum sjednice Vijeća GO-a kada je izabrano povjerenstvo za ocjenu i obranu rada; upisuje se nakon sjednice

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Economic characteristics of the City of Solin: current situation and scenario development

Duje Mikelić

Abstract: In the last fifty years, the city of Solin has seen steady growth – it is growing territorially, demographically, administratively and economically. The foremost concern of this paper is the economy in the city of Solin with the above-stated growth factors and the question of its sustainability. Defining the importance of the economical processes in identifying a city on the example of Solin is one of the chief goals of this research as well as elucidating the cities transformation through territorial, economical and societal elements.. The first part of the text discerns a historical, geographical and economical overview from the time of the Illyrians until the founding of the Republic of Croatia. The second part is an overview of current affairs within the city which are in a direct correlation with the economy and presents the strengths and weaknesses, and. the opportunities and threats in a SWOT analysis. The third and last part of the paper is based on a creative-narrative scenario of development, offering two possibilities of progress. Paper is a synthesis of historical literature, statistical publications and developmental scenarios

61 pages, 14 figures, 10 tables, 36 references, 36 sources; original in Croatian

Keywords: City of Solin, economy, space, scenario of development

Supervisor: Martina Jakovčić, PhD, Associate Professor

Reviewers: Martina Jakovčić, PhD, Associate Professor
Jelena Lončar, PhD, Assistant Professor
Zoran Stiperski, PhD, Full Professor

Thesis title accepted: 08/02/2018

Thesis accepted: datum sjednice Vijeća GO kada je izabrano povjerenstvo za ocjenu i obranu rada; upisuje se nakon sjednice

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj:

1. Uvod.....	1
2. Metodologija, ciljevi, literatura i pregled rada	2
3. Prošlost – pregled urbanizacije i gospodarskog razvoja	4
4. Sadašnjost – prostor, stanovništvo i gospodarstvo	9
4.1. Prostorni obuhvat i infrastruktura	9
4.2. Stanovništvo	12
4.3. Gospodarstvo	19
4.4. Poduzetništvo.....	24
4.5. SWOT analiza.....	38
5. Budućnost – Scenarij razvoja	43
6. Zaključak.....	55
7. Popis literature.....	57
8. Popis internet izvora	59
Popis slika:	VI
Popis tablica	VI

1. Uvod

Grad Solin je mladi grad u administrativnom smislu, no povijesno gledano vuče korijene u pred-antičko vrijeme Ilira, kasnije antičko vrijeme Grka i Rimljana, preko dolaska Hrvata čime mijenja nekoliko društvenih uređenja i ekonomskih sustava. Tijekom 20. stoljeća Solin se transformira u industrijski grad s jakim tercijskim sektorom direktno vezanim za konurbacijsko područje usred kojeg se nalazi. Solin je ušao u novi milenij kao satelit grada Splita što možemo primjetiti kroz očite procese suburbanizacije kao što su pozitivno ukupno, prirodno i mehaničko kretanje stanovništva, izrazita ovisnost o radnoj funkciji grada Splita, pojava *urban sprawla* i drugo (Martović, 2020). Blizina Splita je uvjetovala i razvoj gospodarstva koja se bazira na prerađivačkoj industriji, prvenstveno cementnoj. Tercijarizacijom društva u Solinu se smještaju gospodarske aktivnosti koje su klasične za periferiju velikog grada. No, ipak ne u tolikoj mjeri koliko se intenzivira funkcija stanovanja. Zbog velike razlike u cijenama nekretnina grad Solin naspram Splita je u konstantnom rastu. Problemi koji nastaju zbog naglog i neplanskog rasta odražavaju se i u gospodarstvu, zbog čega je potrebno pristupiti metodi planiranja za budućnost.

Friedrich Hayek kaže da je planiranje „kompleks međuovisnih odluka vezanih za alokaciju raspoloživih resursa“ i da je svaka ekonomska aktivnost u tom smislu planiranje (Hayek, 1997). U skladu s rečenim, u ovom radu biti će ponuđen pregled glavnih ekonomskih zbivanja na području grada Solina koja se nadovezuju na ukupnost ljudskog kapitala, odnosno „znanja koje individualci stječu i upotrebljavaju u tijeku života da bi proizvodili proizvode, usluge i ideje u tržišnim i netržišnim uvjetima“ (Sundać i Fatur Krmpotić prema OECD, 2009:315). Analiza demografskih pokazatelja, prvenstveno kretanja stanovništva i socioekonomskog sastava stanovništva, daje uvid u utjecaj gospodarstva Solina i okolice na njegove građane, a pruža i mogućnost određivanja početne pozicije pri planiranju prostora. Analiza vanjske i unutarnje okoline je integralan aspekt kod planiranja budućnosti, a ona će biti sumirana u SWOT analizi.

Scenarij nije „varijantna budućnost“, odnosno završno stanje, već sredstvo postizanja tog stanja (Radeljak Kaufman prema Shearer, 2016). Na temelju dostupnih podataka i literature koja daje uvid u trenutno stanje, u zadnjem dijelu rada namjera je ponuditi viziju budućnosti grada Solina. Unutar scenarija razvoja se kritički propituje djelovanja uprave na samo tržište unutar grada i mogućnosti implementiranja ekonomskog pristupa „slobodnog tržišta“ na mikrolokaciji Solina.

Također se propituju prostorna rješenja „novog urbanizma“ (*new urbanism*) koja traže gušće i kompaktnije, mješovite zone, prikladne za pješake tvrdeći kako takvi prostori jače podupiru socijalnu interakciju i javni život, u konačnici i zajednicu (Caves, 2004). Podizanjem kvalitete života osnažuju i faktori za privlačenje investicija, što posljedično utječe na razvitak gospodarstva u cijelosti.

2. Metodologija, ciljevi, literatura i pregled rada

U ovom radu ciljevi istraživanja su utvrditi trenutne gospodarske procese unutar grada Solina, te objasniti njegove utjecaje na prostorne, ekonomske i socijalne elemente unutar grada. Analizom povijesnog pregleda i društveno-gospodarskih podataka, a potom implementacijom intuitivnih i kreativnih tehnika izrade scenarija pokušati će se u zadnjem dijelu prezentirati scenarij razvoja.

Različiti su pogledi prema scenariju razvoja, ali ga možda najbolje sintetizira zaključak da je to metoda zamišljanja moguće budućnosti u kojoj organizacijske odluke mogu biti odvijene (Lindgren Bandhold prema Shoemaker 2003:21). Kao metoda izrade scenarija koristiti će se kreativno-narativna tehnika normativno-narativnog scenarija. Takav scenarij kombinira mogućnosti planiranja čiji su korijeni u sadašnjosti, odabiranjem određenih smjernica se stvara željeni razvoj događaja, ali bez napuštanja okvira potencijalno mogućega (Kosow i Gaßner, 2008:70) Radeljak Kaufman navodi kako su ovakvi scenariji okrenuti prema identifikaciji poželjne budućnosti koja je uobličena s autorovom specifičnom subjektivnom vrijednosti (Radeljak Kaufmann, 2016). Narativni pristup „uključuje važne kvalitativne čimbenike koji oblikuju razvoj kao što su vrijednosti, ponašanje i institucije, pružajući šire gledište u odnosu na samo matematičko modeliranje“ (Radeljak Kaufmann prema Swart i dr. 2016:65-66). Kreativno-narativni scenarij bi „trebao ispričati priču; ta bi priča trebala biti dramatična, uvjerljiva, logična i vjerojatana“ (Kosow i Gaßner, 2008) Bazični elementi strateškog procesa planiranja bi trebali uključivati sljedeće stavke: pregledavanje prostornog okruženja, identificiranje strateških problema, utvrđivanje ciljeva napretka nakon odrađene interne i eksterne analize (SWOT).

U svrhu izrade scenarija napravljen je povijesno-geografski pregled kretanja gospodarskih tokova metodom analize, sinteze i deskripcije (Zelenika, 2000) znanstvene građe i prikupljenih statističkih podataka.

Navedene metode opisa geografskih obilježja grada Solina baziraju se na proučavanju relevantne stručne i znanstvene literature, s naglaskom na radovima Glavurdić J., 2018: *Demografska obnova grada Solina* i Mratović M., 2020: *Solin kao satelit Splita*, Božić, N., 1997: *Solin-pregled povijesnog i urbanističkog razvoja grada*, te monografiji Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske* koja sintetizira povijesne prilike i povezuje ih s današnjicom. Uz navedeno se u radu prati *Strategija razvoja grada Solina do 2025. godine* (URL1) koju je napravio Ekonomski fakultet u Splitu. Autori navedene strategije smatraju da se ona može smatrati „ključnim dokumentom kojim će se odrediti smjer razvoja promatranog prostora, a s krajnjim ciljem omogućavanja kvalitetnijeg života i zadovoljstva svih stanovnika jedinice lokalne samouprave“ (EF, 2018: 3). Također se kroz tekst prate *Strategija razvoja urbane aglomeracije Split* (URL2) razvijene od autorskog tima Sveučilišta u Splitu 2016 i *Strategija razvoja turizma grada Solina 2018. – 2025.* (URL3) Instituta za turizam u Zagrebu 2018.

Prilikom izrade scenarija korištene su metode i postupci iz članaka Radeljak Kaufmann P., 2016: *Metoda scenarija u istraživanju i planiranju prostora* i Kosow H. I Gasner R., 2008: *Methods of Future and Scenario Analysis. Overview, Assessment, and Selection Criteria*. Kontekstualizacija scenarija razvoja ponuđena je iz aspekta klasičnih teorija o slobodnom tržištu koje možemo pronaći u radovima: Smith, A., 1776: *Bogatstvo naroda*, Hayek, F.A., 1960: *The constitution of liberty* i esejskog pregleda Mises L. i Hayek F.A., 1997: *O slobodnom tržištu*. Uz nabrojeno je kao vodič za sve metode urbanih studija korišten zbornik tekstova o gradskoj problematici Caves R., 2005: *Encyclopedia of the City*.

Saznanja dobivena analizom relevantne literature povezana su s podacima statističkih publikacija (Popis stanovništva 2001. i 2011. godine). U obzir su uzete i naknadne publikacije Državnog zavoda za statistiku, statističke publikacije Hrvatske gospodarske komore, porezne publikacije Financijske agencije (FINA), statistike grada Solina i Turističke zajednice grada Solina.

3. Prošlost – pregled urbanizacije i gospodarskog razvoja

Činjenica da područje današnjeg Solina ima kontinuiranu naseljenost već preko dva tisućljeća govori o jedinstvenosti tog područja na istočnoj obali Jadranskog mora. Prirodna luka na samome kraju kaštelanskog zaljeva koji svojom zatvorenošću (vrata između poluotoka Marjan i otoka Čiovo, te uskim tjesnacom između otoka Čiovo i obale kod današnjeg Trogira) čini idealni zaklon s morske strane. Sa svoje sjeverne, odnosno istočne strane uzdižu se krški masivi Kozjak i Mosor i tako zaokružuju obrambenu poziciju uskog priobalnog područja uz deltu rijeke Jadro. Upravo je ova malena solinska „Rika“ od svega 4.328 metara dužine temelj sve tisućljetne kulture ovoga područja. Područje primorske nepropusne flišne zone koja na dodiru s karbonatima omogućuje značajne pojave voda. Takve uvjete možemo neposredno vezati za vrijednost zemljišta koje će se koristiti u poljoprivredne, te kasnije u svrhu stočarstva (Magaš, 2013).

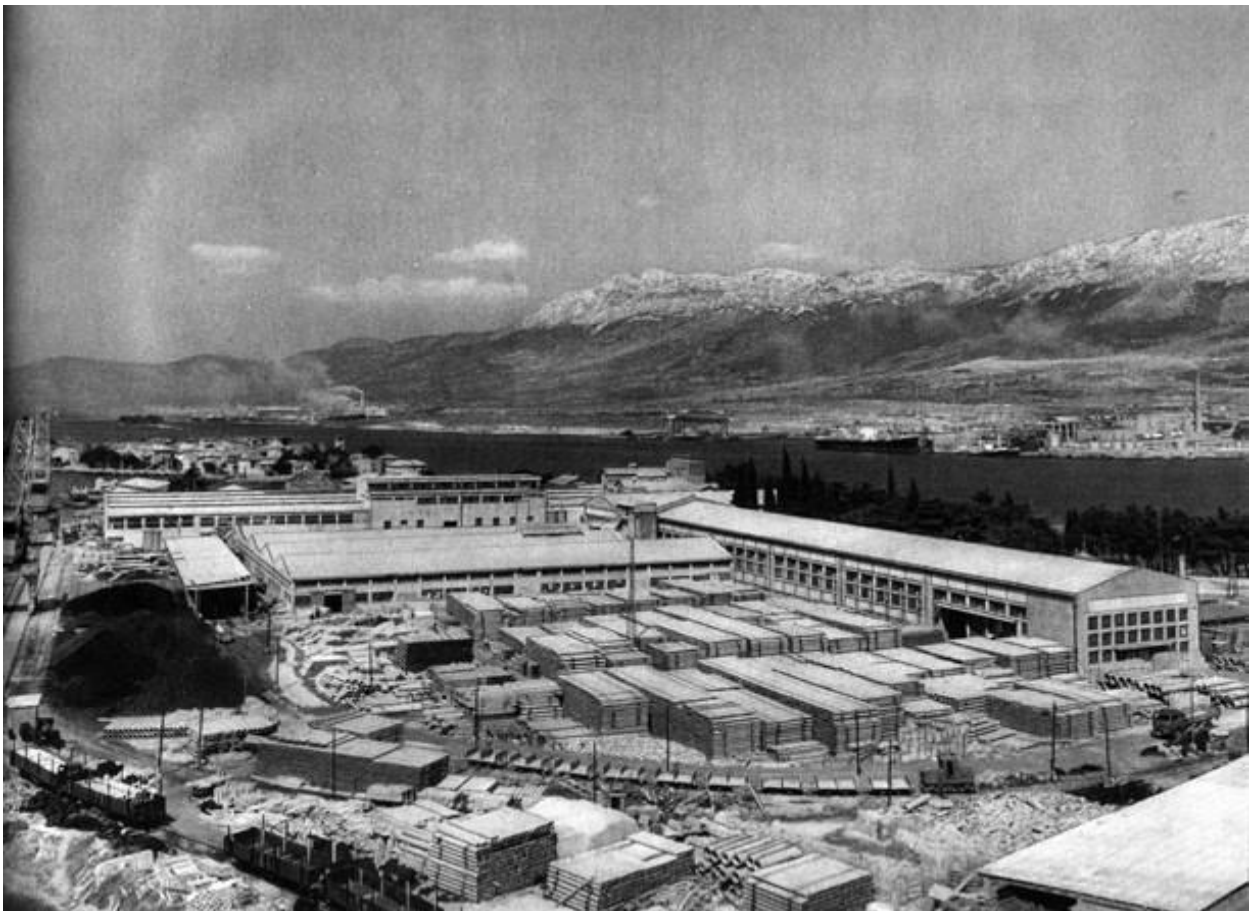
Navedene odlike su prvi primijetili Iliri, tj. ilirsko pleme Delmati koji na prostoru ušća rijeke Jadro oko 4.st.pr.Kr. grade svoja naselja s lukom u središtu istih. Spajanjem aglomeracije i opasavanjem zidinama postaje jedno od najvažnijih središta na području Dalmacije (Cambi, 2002:55) Preko dolaska Grka, a kasnije i Rimljana, naselje raste i postaje ekonomski centar na Jadranskom moru. Podižu se gospodarstva temeljena prvenstveno na uzgoju vinove loze i maslinova ulja koja su tijekom cijele rimske antike bila izvor velikih prihoda. Salonitanski trgovci i transporter prednjačili su u njihovom transportu, dok su postrojenja za tiještenje grožđa i maslina bila jedna od većih u provinciji (Škegro, 1999). Nagli razvoj pratila je i izgradnja javnih objekata kao što je forum s kapitolijem i javnim zgradama kao središtem gospodarskog, političkog i vjerskog života. Uz forum sagrađena su dva kompleksa terma, razni hramovi, akvadukt, lučka skladišta, teatar i amfiteatar (Beroš, 2014; 2-7). Izgrađena je i magistralna cesta koja je povezivala rudnike bakra, srebra, zlata i željeza iz unutarne Dalmacije i Bosne s gradom. Lokalni brodari su se uključili u frekventnu trgovačku i putničku plovidbu, kao i trgovinu Jadranom (Škegro, 1999). U to vrijeme gospodarskog napretka napučenost postaje sve veća i grad broji oko 60.000 stanovnika čime je četvrti najveći grad u Rimskom Carstvu, ujedno i centar kršćanstva istočnog dijela carstva (Beroš, 2014:2-7). Stanovnici Salone se prvenstveno bave zemljoradnjom, što se odražava na centurijaciji salonitanskog agera. O preradi poljoprivrednih proizvoda (prvenstveno vina i maslinova ulja) ne znamo mnogo, ali može se

zaključiti kako su se u velikoj mjeri vezali za ove djelatnosti zbog skladištenja i transporta. Za pretpostaviti je da se širenjem grada i monumentalnim projektima razvija rudarenje i građevina, ali i brodogradnja s jačanjem utjecaja luke i trgovine. U Saloni su se nalazile najznačajnije kamenoklesarske i kamenorezačke radionice, te se obrađivao kamen koji se dovozio s Brača. Tu su većinom za lokalno tržište izgrađivani monumentalni arheološki objekti, nadgrobni spomenici, sarkofazi i sl. Salona je također bila jedan od centara vojne opeke koja je ugrađivana u javne objekte unutar gradskog naselja. Djelovali su i veliki pogoni za preradu vune i proizvodnju tkanine (grimiza i haljina) kao i ostalih skupocjenih proizvoda (nakita, posuđa od plemenitih materijala i dr.). Tijekom prvih stoljeća Carstva, Salona je bila središte velikog broja malih obrtnika i drugih djelatnika koji se zbog zaštite svojih interesa najčešće organiziraju u strukovna udruženja (*collegia*). „Između ostaloga susreću se udruženje prerađivača krpa, priređivača gozbi, obrtnika za drvo, metal, kamen i dr., drvodjelaca i trgovaca drvom, kamenara i kamenara transportnih djelatnika, transportnih djelatnika, ostalih obrtnika i dr.“ (Škero,1999:266-267). Kraj antičke Salone dolazi periodično. Kraj 6. i početak 7.stoljeća obilježen je „stagnacijom i propadanjem grada zbog visokih poreza, stalnih unutarnjih nemira i sve snažnijih napada Avara i Slavena“ (Piplović, 2011:37). Godina 614. smatra se godinom konačnog pada grada, kada biva spaljen, djelomično razrušen i od tada sve do 20. stoljeća nije u potpunosti obnovljen gradski život. Naselje nastavlja funkcionirati na nizu zaseoka baziranim na stočarstvu i nekolicini mlinica duž toka rijeke Jadro. Rast počinje tek dolaskom francuske vlasti koja obnavlja i trasira nove ceste koje prolaze kroz Solin. Kasnija austrijska vlast kasnije intenzivira arheološka istraživanja, što krajem stoljeća rezultira prvim svjetskim kongresom starokršćanske arheologije održanim u Saloni, time joj dajući epitet svjetski poznatog arheološkog spomenika. Naselje se postepeno širi, ponajprije nekolicinom zaseoka koji su urbani u tragovima, ali etimološki sačuvani i do danas (primjerice Ninčevići i Japirko).

Nagli razvitak Solina kroz 20.stoljeće prati razvoj funkcija susjednog Splita. Presijecanje infrastrukturnih koridora se događa upravo na ovom području, a započinje s izgradnjom željezničke pruge Zagreb-Split i uskotračne pruge Split-Sinj. No, veliki preokret u razvoju naselja donosi otkriće bogatih nalazišta lapora i izgradnja prvih tvornica cementa. Zahvaljujući razvoju cementne industrije došlo je do priljeva stanovništva iz Dalmatinske zagore na područje splitsko-solinskog bazena. Time jačaju dnevne migracije i potreba za širenjem stambene funkcije stvarajući prve naznake buduće aglomeracije (Pleština, 2019). Prva tvornica cementa sagrađena

austrijsko-talijanskim kapitalom bila je *Adriaportland* u Solinu (Sv. Kajo) 1904. godine i označila je početak industrijalizacije u Dalmaciji. Kasnije joj je pridružena tvornica „10.kolovoz“ (Majdan) 1908. godine i tvornica azbestno-cementnih proizvoda „Salonit“ (Vranjic) (Slika1), 1921. godine (Žižić, 2015). Nekadašnja polja i vinogradi se zamjenjuju teškom cementnom industrijom, pa tako i udio poljoprivrednog stanovništva znatno pada i zamjenjuje se zanimanjima u sekundarnoj djelatnosti.

Slika 1: Tvornica azbestno-cementnih proizvoda „Salonit“

Izvor: (URL34)

Nakon Drugog svjetskog rata tadašnja općina Solin se i dalje nalazila u procesu brze industrijalizacije. Gradi se i ranžirni kolodvor, željezara, veliki naftni spremnici, rezalište starih brodova itd. Sve je to praćeno i javnim infrastrukturnim projektima kao što je magistralna prometnica i gusta mreža novih ulica, osnovna škola, dječji vrtići, dom zdravlja itd. Kako Solin postaje središnji dio velikog industrijskog bazena u zaleđu Splita tako privlači i nove stanovnike. Zbog tako snažne industrijalizacije grad se konstantno povećava i prirodnom promjenom i

migracijom (Tablica 1). Iako grad od prvog popisa stanovništva 1857. godine ima konstantni rast stanovništva, a samim time i pozitivnu stopu ukupne promjene broja stanovnika u nekim slučajevima veću i od 20 %, tek šezdesetih godina 20. stoljeća vidimo značajnu promjenu u apsolutnom broju stanovnika kada se ono gotovo udvostručilo sa 6.298 na 11.984 (relativna promjena – 90,28%). Do kraja razdoblja Solina u okvirima SFR Jugoslavije vidljivo je da daljnji rast stanovništva nije toliko intenzivan, ali je ipak porast od 1996 stanovnika 1981. godine, odnosno 1.430 stanovnika 1991. godine. Uz nekoliko više-stambenih naselja većina novopridošlica se odlučuje za individualnu (bespravnu) gradnju bez urbanističke kontrole, zapostavljajući većinu građevinskih standarda (primjerice kanalizaciju). „Solin tako postaje zapušteno industrijsko predgrađe Splita u kojemu žive tisuće stanovnika koji se ne mogu identificirati sa svojim naseljem.“ (Božić; 1997: 373)

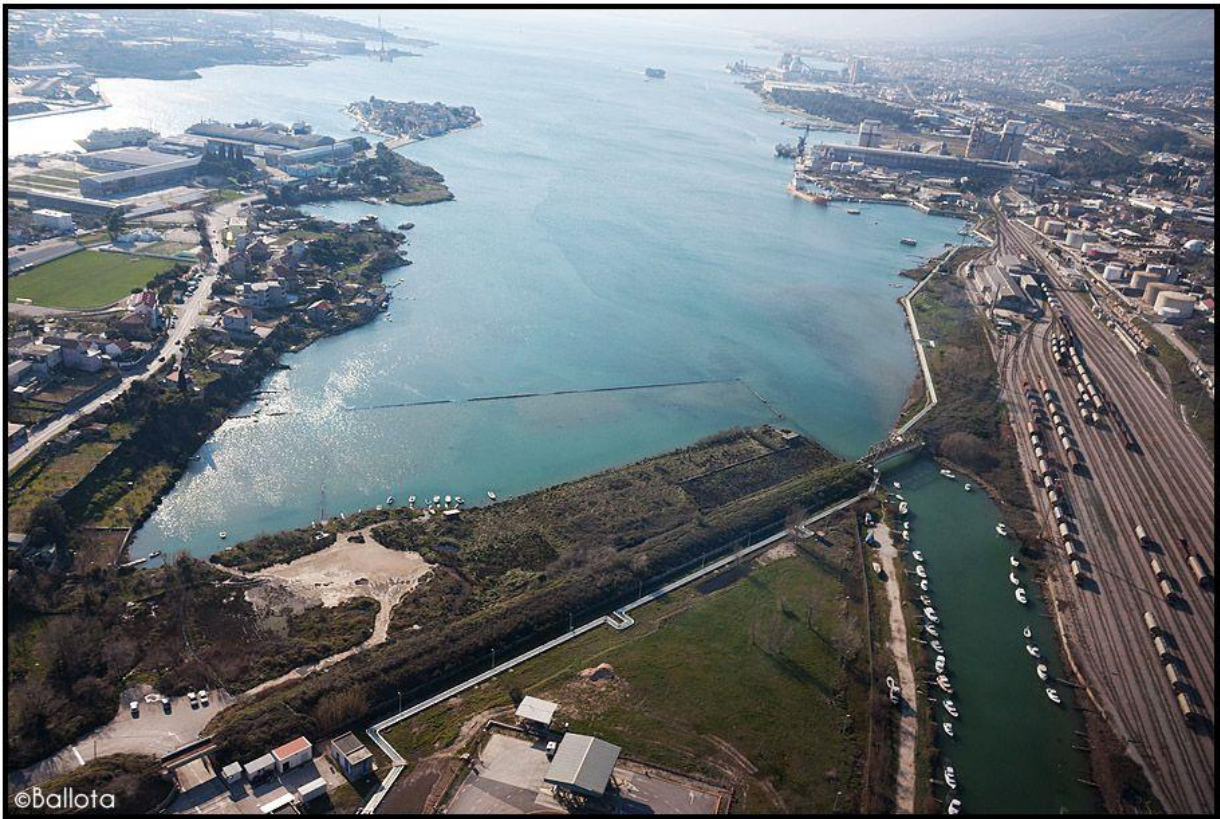
Tablica 1: Kretanje ukupnog broja stanovnika grada Solina od 1857. do 2011. godine

Godina popisa	Broj stanovnika	Međupopisna promjena broja stanovnika	Prosječna godišnja promjena broja stanovnika	Stopa ukupne promjene broja stanovnika(%)	Bazni indeks	Lančani indeks
1857.	1.878	-	-			
1869.	2.169	291	24	15,49	115,5	115,49
1880.	2.203	34	3	1,57	117,3	101,54
1890.	2.302	99	10	4,49	122,6	104,49
1900.	2.862	560	56	24,33	152,4	124,33
1910.	3.710	848	85	29,63	197,6	129,63
1921.	4.017	307	28	8,27	213,9	108,27
1931.	5.515	1.498	150	37,29	293,7	137,29
1948.	4.402	-1.113	-65	-20,18	234,4	79,82
1953.	5.420	1 018	204	23,13	240,7	123,13
1961.	6.298	878	110	16,2	335,4	116,2
1971.	11.984	5.686	569	90,28	638,1	190,28
1981.	13.980	1.996	200	16,66	744,4	116,66
1991.	15.410	1.430	143	10,23	820,6	110,23

Izvor: Državni zavod za statistiku, URL4

Kada govorimo o najvećim tvrtkama na području grada Solina u to vrijeme na prvom mjestu je tvrtka „Dalmacijacement“ koja je industrijski predvodnik cijelog Solina i šireg prostora s oko 1.900 zaposlenih (Šolić, 2016). Bazira se na proizvodnji vezanoj uz proizvodnju *portland* cementa i cementnih proizvoda. Usporedno s tom tvrtkom radi i tvrtka *Salonit* koja u istoimenoj tvornici u Vranjicu proizvodi različite proizvode za primjenu u graditeljstvu od azbest-cementa. Zapošljava do 1.000 radnika ovisno o potrebama pogona i znamo da je tijekom svog poslovanja proizvela približno 7,3 milijuna tona krovnih salonit-ploča (Đurđek, 2016). Dalje se kod proizvodnje ističe i solinski ogranak *Jugoplastike* koji se bavi plastičnim proizvodima za automobile. Iako se ne zna koliki je točan broj zaposlenih u solinskoj tvornici znamo da je u cijelom poduzeću radio 12.791 radnik (Didović, 2020) krajem 1980-ih. Većinu radnika čine žene što je bilo od velikog značaja za društvenu afirmaciju u smislu dekonstrukcije rodnih uloga u Solinu i okolici. *Salonacoop* je također značajna tvrtka koja ima sjedište u Solinu koja sa svojim najvažnijim dijelom *Mesoprometom* zapošljava preko 1.900 stanovnika (URL5) i jedna je od najvećih mesnih industrija na području bivše Jugoslaviji, a najveća u Dalmaciji. Od većih tvrtki još se ističe solinska podružnica INA-e – *Petronaft Solin*, iako nemamo točan podatak o broju zaposlenih bitan je u ovom kontekstu sam odabir Solina kao središta za prekrcaj naftnih derivata. Tim postupkom grad dobiva na gospodarskoj i ekonomskoj važnosti, no isto tako nije zanemariva činjenica da je INA uzurpirala preko 118.000 m² (URL6). Treba spomenuti brodogradilište Vranjic koje se nalazi u prirodno zaštićenom dijelu Kaštelanskog zaljeva u neposrednoj blizini Sjeverne luke Split. Solin Brodogradnja raspolaže s „operativnom obalom za remont brodova, plutajućim dokom dužine 120m i nosivosti 4.500t, specijaliziranim radionicama, kosim navozom, te prostorom od 10.000 m² za gradnju novogradnji i remont manjih brodova“ (URL7). Spomenut će se još i *Jadranska pivovaru* i *Jugoslavenske željeznice* sa ranžirnim kolosijekom u Svetom Kaju i cijeli niz manjih kombinata i privatnih tvrtki. O financijskom stanju istih teško je govoriti, jer s današnjeg aspekta možemo pretpostaviti da su im godišnji izvještaji bili „frizirani“ od strane vlasti. No ipak, kako god poslovali budućoj vlasti nisu ostavili nikakva dugovanja već „samo“ infrastrukturno bogatstvo (Slika 2).

Slika 2: Ušće rijeke Jadro u Kaštelanski zaljev s industrijskim postrojenjima

Izvor: URL31

4. Sadašnjost – prostor, stanovništvo i gospodarstvo

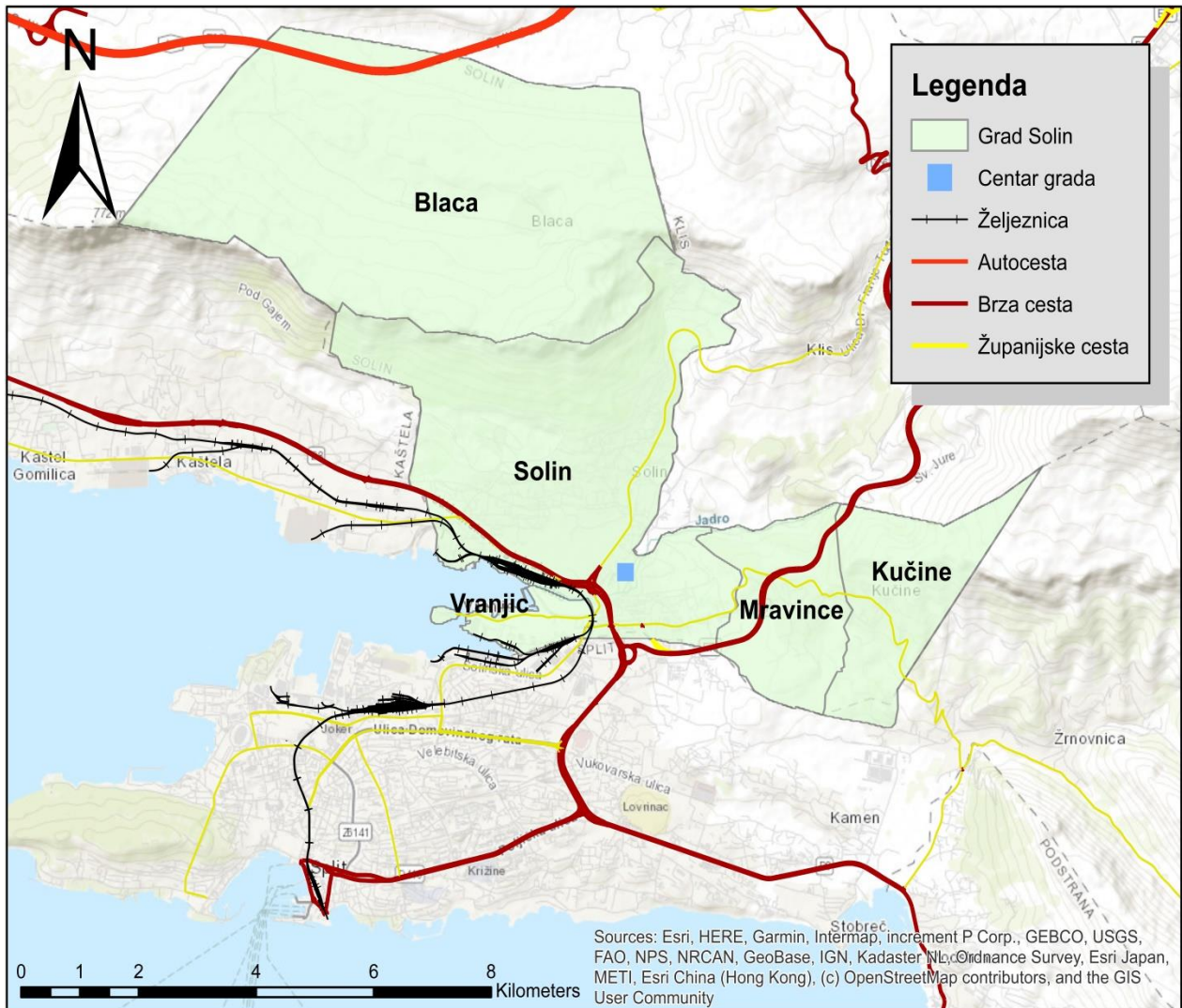
4.1. Prostorni obuhvat i infrastruktura

Grad Solin 1992. godine administrativno postaje gradom i od tog trenutka možemo govoriti o današnjem Solinu. Sa površinom od 18,3km² nalazi unutar Splitsko-dalmatinske županije. Sa zapadne strane graniči s gradom Kaštela, točnije s Kaštel Sućurcem. Na sjeveru dijeli i danas „nedefiniranu granicu“¹, među kojom i gornji tok rijeke Jadro, sa svojim nekadašnjim naseljem Klisom (do 1992. godine). Na istoku i jugu je „spojen“ s gradom Splitom, u smislu fizičke spojenosti urbanog prostora. Od centra Splita (Obale narodnog preporoda) do najbliže administrativne granice (Dujmovača) proteže se zračna udaljenost od oko 4 kilometra.

¹ Općini Klis administrativno pripada veliko područje urbanog Solina koje se smatra i centrom grada

Intenzivnom suburbanizacijom grada Solina dogodila se i vrlo negativna posljedica rezultirajući *urban sprawlom* –neplanskim širenjem grada što dovodi do degradacije prostora o čemu će biti više riječi u poglavlju 4.

Slika 3: Prostorni obuhvat grada Solina i prikaz prometne infrastrukture

Izvor: Vlastita obrada prema URL 37

Grad Solin se sastoji 5 naselja: Blaca na Kozjaku, Kućina i Mravinaca na južnim padinama Mosora, Vranjica na obali Solinskog zaljeva te najvećeg naselja Solin koji se sastoji od mjesnih odbora: Centar, Rupotina, Priko Vode, Srednja Strana i Sveti Kajo. Arheološka zona Starine je izdvojena administrativna cjelina te se vodi kao zaštićena zona. Područja svih 5 naselja, ali i većine mjesnih odbora je rascjepkano prometnicama od kojih veliki broj prolazi preko zaštićene zone.

Cijelo područje je, kao i kroz cijelu povijest, sjecište nekoliko prometnih smjerova. Izrazito povoljan prometno-geografski položaj na uskom priobalnom koridoru i prirodnom prijelazu Zagore i priobalja na Klisu u Solin je donijelo barem nominalno dobru infrastrukturu u usporedbi s ostatkom Dalmacije. Tako direktno kroz grad prolazi cesta D1 Macelj (Zagreb) – Split, tzv. „Stara cesta“, koja ga povezuje s gradovima Dalmatinske zagore. Cesta D8 Pasjak – Karasovići (Jadranska magistrala) povezujući sva obalna naselja Dalmacije, a ujedno i važan uzdužni transeuropski pravac tzv. Jadransko-jonski prometni koridor (Magaš, 2013). Izgradnjom autoceste A1 s izlazom u Dugopolju i spojem s brzom cestom do grada Splita, Solin postaje najveće automobilsko prometno čvorište u *Urbanjoj aglomeraciji Split* sa čvorovima „Širina“ i „Veliki kružni tok“ (URL3).

Područjem Solina već gotovo cijelo stoljeće (od 1925.) prolazi željeznička pruga Zagreb-Split koja nije elektrificirana južno od Ogulina, odnosno Oštarija. Ranžirni terminal jedan je od većih u Dalmaciji sa 17 pruga, no korištenje istih je minimalno. Stanica putničkog prijevoza na ovoj trasi na području Solina ne postoji.

Ostali oblici prometa za povezivanje šireg prostora u Solinu također ne postoje. Za zrakoplovnu povezanost koristi se međunarodna zračna luka Resnik u Kaštelima, udaljena oko 18 kilometara i relativno dobro povezana. Kod brodskog terminalnog prometa najzastupljenija je „Sjeverna luka“ koja je opremljena za promet velikih preookeanskih brodova, te djelomično pristanište ispred tvornice „Sv. Kajo“. No, Split je najveća pomorska luka u Hrvatskoj, preko koje trajektne linije isplovljavaju za većinu većih otoka južnog jadranskog arhipelaga (Brač, Hvar, Šolta, Korčula, Vis, itd.), pa tako i međunarodna linija za Italiju (Ancona).

Zahtjevnost djelatnosti „nove ekonomije“ izričito naglašava važnost širokopojasnog pristupa u gradovima. Pristup internetu je primarni aspekt poslovanja, ne samo sektora informacijskih tehnologija, već i kod poslovanja svih industrija 21. stoljeća. Infrastruktura širokopojasnog pristupa na dosljednoj je razini unutar grada Solina. Tako je putem pokretnog širokopojasnog pristupa pokriven cijeli grad od strane više operatera i to brzinama 2 do 30 Mbit/s. Pokrivenosti nepokretnim mrežama je 90% površine područja grada, ali podijeljen u dvije zone - sivu i crnu. „Siva područja odnose se na područja u kojima samo jedan operator nudi širokopojasne usluge ili usluge nudi više operatora, ali uz nedostatnu razinu tržišnog natjecanja (to za posljedicu ima neodgovarajuću ponudu širokopojasnih usluga za krajnje korisnike, u pogledu kvalitete i cijena

usluga)“ kojoj pripadaju područja Vranjica, Kučina i Mravinaca, dok „crna područja obuhvaćaju područja u kojima barem dva operatora nude širokopojasne usluge, uz zadovoljavajuću razinu tržišnog natjecanja, odnosno kvalitete i cijene usluga za krajnje korisnike“ (URL22) kojoj pripada naselje Solin. Širokopojasni pristup brzinama od 100 Mbit/s dostupan je samo na području šireg centra Solina i uz glavne prometnice, dok je ostatak grada prekriven dostupnošću od 2 do 30 Mbit/s (URL1).

4.2. Stanovništvo

Stanovništvo predstavlja osnovni resurs svih regionalnih, gospodarskih i ostalih planiranja (Šterc i Komušanac, 2012). Njegovo ukupno kretanje možemo pratiti najčešće na temelju desetogodišnjih popisa stanovništva (Nejašmić, 2005). Tako na temelju njih možemo primijetiti nastavak rasta grada Solina unutar novonastale Republike Hrvatske. Primjećujemo intenzivirani nastavak trenda rasta grada još iz razdoblja Jugoslavije. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine u Solinu je živjelo 23.926 stanovnika (Tablica 2), od čega u istoimenom najvećem naselju 20.212 stanovnika (84,48%), u Mravincima 1.628 stanovnika (6,80%), u Vranjicu 1.110 (4,64%), u Kučinama 972 (4,07%), a 2 stanovnika (0,01%) živi u nepovoljnom naselju Blaca. Najveće naselje Solin ima i najveći stupanj centraliteta unutar grada, pa shodno s tim i najveću koncentraciju različitih funkcija. Kada podijelimo ukupan broj stanovnika iz 2011. godine s njegovom administrativnom površinom od 18,37 km² dolazimo do 1302 stan/km² što je oko 17 puta veća gustoća od hrvatskog prosjeka. No, ukoliko promotrimo prosječnu urbanu gustoću stanovništva koja izražava broj stanovnika po kilometru kvadratnom građevnog područja (OECD, 2018) ona je mnogo veća. Tako kada ukupno stanovništvo podijelimo s površinom građevnog područja grada Solina koje iznosi 5,35 km² (Martović, 2019:42) dolazimo do ukupnih 4.472 st/km², pri čemu se gustoća prema rubnim dijelovima snižava.

Tablica 2: Kretanje ukupnog broja stanovnika grada Solina od 1991. do 2011. godine, te procijena prirodnog kretanja do 2019. godine

Godina popisa	Broj stanovnika	Međupopisna promjena broja stanovnika	Prosječna godišnja promjena broja stanovnika	Stopa ukupne promjene broja stanovnika (%)	Bazni indeks	Lančani indeks
1991.	15 410	-	-	-	100	-
2001.	19 011	3601	360	23,37	123,37	123,37
2011.	23 926	4915	492	25,85	155,26	125,85
2012.	24 509	-	-	-	-	-
2013.	24 994	-	-	-	-	-
2014.	25 349	-	-	-	-	-
2015.	25 564	-	-	-	-	-
2016.	26 006	-	-	-	-	-
2017.	26 372	-	-	-	-	-
2018.	26 372	-	-	-	-	-
2019.	26 578	2652	332	11,08	172,47	111,08

Izvor: Državni zavod za statistiku; URL4; URL8; URL9

Brojčani i strukturni razvoj stanovništva determiniran je isprepletenom (uzročno-posljedičnom) povezanošću osnovnih odrednica i sastavnica demografske dinamike i društveno-gospodarskih procesa. Intenzitet i smjer demografskih promjena moraju se promatrati u kontekstu općeg i specifičnog društvenog, gospodarskog, socijalnog, političkog i ostalog razvoja, dakako i *vice versa*. U navedenom smislu treba voditi računa da se procesi i trendovi u razvoju stanovništva (napose strukturnom) nameću značajnim okvirom ili odrednicom gospodarskoga razvoja. Drugim riječima, “važna sastavnica ljudskog razvoja su demografski resursi” (Nejašmić, 2005:219).

Kada se promišlja o gospodarskim prilikama stanovništvo je jedan njegovih od ključnih čimbenika. Ubrzani demografski rast u posebnim okolnostima otvara „prozor“ koji omogućuje ostvarivanje značajnog ekonomskog rasta koji se naziva demografska dividenda. Lee i Mason će objasniti kako je to "porast ekonomske produktivnosti koji se događa kada je sve veći broj ljudi u

radnoj snazi u odnosu na broj uzdržavanih članova." (Lee, Mason prema UNIFPA, 2006). Godišnje promatranje demografskih kretanja na području grada Solina je ključno u planiranju strategije grada, promišljanju scenarija, ali i istraživanju tržišta kod rizika ulaganja poduzetnika. Pozitivno demografsko kretanje pruža priliku za pokretanje gospodarskog rasta uz primjenu odgovarajućih pristupa.

Prema procjeni prirodnog kretanja DZS-a u gradu Solinu 2019. godine živi 26.578 stanovnika čime se može primijetiti pad u trendu povećanja broja stanovnika u odnosu na zadnje međupopisno razdoblje. Ukupna apsolutna promjena u navedenom osmogodišnjem razdoblju iznosi 2.652 stanovnika, a iznos vrijednosti lančanog indeksa je 111,08. Do tih brojki možemo doći praćenjem prirodnog kretanja stanovnika koji je uz pokretljivost unutar prostora (migracije), osnovna odrednica ukupnog (općeg) kretanja stanovništva. Sadašnja stopa nataliteta utječe i na budući obujam radne snage te na odnos uzdržavanog i aktivnog stanovništva, što znači da uvelike utječe na budući društveno-gospodarski razvoj grada.

Ukoliko promatramo najrecentnije razdoblje na prostoru grada Solina, između 2011. i 2019., možemo reći da prevladava kontinuirani prirodni prirast od ukupno 980.. Iako su brojke u odnosu na negativno okruženje Republike Hrvatske dobre, zabrinjava trend kretanja tih brojki (Tablica 3). Prema analiziranim podacima moglo bi se zaključiti kako se na prostoru Solina odvija proširena reprodukcija stanovništva. Ipak, pozitivna prirodna promjena u navedenom razdoblju od 1.643 stanovnika, tek je 61.95% unutar promjene stanovništva dok ostatak čini imigracija.

Tablica 3: Stope prirodnog kretanja stanovništva grada Solina od 2011. do 2019. godine

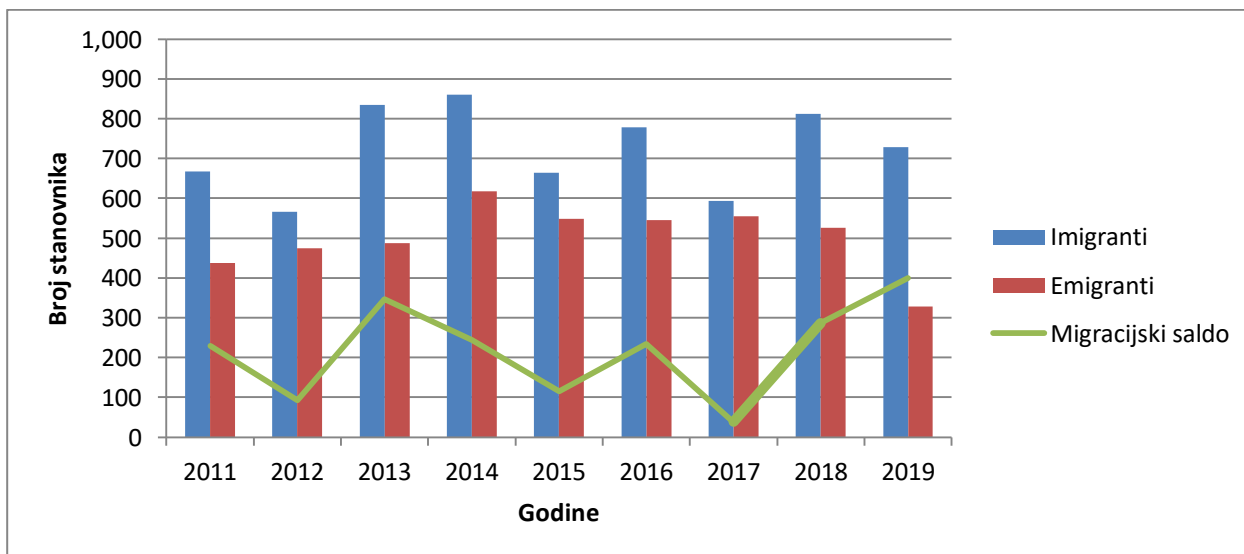
Godina	Živorodena djeca	Natalitet	Broj umrlih	Mortalitet	Prirodna promjena	Prirodni prirast	Vitalni indeks
2011.	328	13,71	156	6,52	172	7,19	210,3
2012.	320	13,06	162	6,69	156	6,37	195,1
2013.	284	11,36	146	5,84	138	5,52	194,5
2014.	291	11,48	179	7,06	112	4,42	162,6
2015.	272	10,63	172	6,73	100	3,90	158,1
2016.	293	11,32	199	7,69	94	3,63	147,2
2017.	280	10,77	204	7,84	76	2,92	137,3

2018.	278	10,54	199	7,55	79	2,99	139,8
2019.	279	10,50	226	8,50	53	2,00	123,5

Izvor: Državni zavod za statistiku (URL9)

Snažan imigracijski trend koji grad Solin prati kroz cijelo 20. stoljeće, nastavlja se i u 21.stoljeću, pa tako već na međupopisnom razdoblju 2001. i 2011. godine vidimo pozitivnu promjenu u ukupnom stanovništvu od 4915 stanovnika. Od toga broja pozitivna prirodna promjena čini tek 40.35% prirasta, odnosno 1983, dok je za ostatak zaslužan pozitivan migracijski saldo od 2.932 stanovnika. Prema statističkom izvještaju Državnog zavoda za statistiku, taj trend se nastavlja do 2019. godine (Slika 4). Vidljivost doseljenog stanovništva već vidimo u ukupnoj strukturi grada 2011. godine kada ono iznosi 62,3% ukupnog stanovništva. Za pretpostaviti je da će se taj postotak povećati na idućem popisu stanovništva. Primjećujemo također da broj imigranata iz inozemstva znatno pada, dok emigracija u inozemstvo znatno raste od ulaska Hrvatske u Europsku Uniju. Tako broj iseljenih u inozemstvo raste s 22, 2011. godine na 150, 2019. godine. Većina migracijske razmjene je ipak županijskog karaktera i uvjetovana je varijacijama u cijenama nekretnina unutar županije.

Slika 4: Kretanje imigracije, emigracije i migracijskog salda na području grada Solina od 2011. do 2019. godine

Izvor: Državni zavod za statistiku, (URL10)

Migracija nije jedini oblik prostorne pokretljivosti, jer ona podrazumijeva sve vrste prostorne pokretljivosti u određenom vremenu, pa u nju uključujemo i cirkulaciju. Ona obuhvaća više

različitih oblika pokretljivosti, no tu ćemo se bazirati na dnevne migracije, tj. dnevne pokretljivosti kod kojih imamo obilježje izostanka namjere za stalnim preseljenjem ili dugotrajnom promjenom boravišta, a odvija se radi zaposlenja i/ili obrazovanja (Vresk, 1986). Vidimo (Tablica 4) da u gradu Solinu 8.634 stanovnika svakodnevno putuje izvan Solina, što je 36.07% cjelokupnog stanovništva.

Tablica 4: Dnevni migranti grada Solina 2001. i 2011. godine.

Godina	Ukupno migranata	Zaposleni					Učenici			
		Ukupno	Rade u drugom naselju istog grada	Rade u drugom gradu iste županije	Rade u drugom gradu iste županije	Rade u inozemstvu	Ukupno	OŠ	ŠŠ	Studenti
2001.	5.521	3.893	122	3.676	101	3	1.167	331	856	459
2011.	8.634	6.461	234	6.059	167	1	1.554	379	1.175	619

Izvor: DZS (URL11, URL12)

Strategija razvoja grada Solina do 2025. iznosi da je „za grad Solin posebno zanimljiv podatak da od ukupnog broja zaposlenih gotovo 70% spada u skupinu dnevnih migranata, od čega se 80% odnosi na grad Split. Navedene zakonitosti primijećene za grad Solin se odnose i na druge susjedne općine i gradove što upućuje na zaključak kako su svi gradovi i općine urbane aglomeracije Split ekonomski ovisne o Splitu kao centru urbanog područja, a što je potrebno imati na umu prilikom sagledavanja i planiranja svih vidova infrastrukture i pripadajućih javnih usluga na lokalnoj, ali i županijskoj i nacionalnoj razini.“ (URL1:68)

„Starenje stanovništva je, uz nisku rodost, glavna demografska odrednica u razvijenim zemljama te predstavlja problem modernog doba zbog čega dolazi do ozbiljnijih ulaganja u demografsku problematiku, te se provode populacijske politike kako bi se došlo do željenog demografskog razvitka“ (Glavurdić, 2018:25). Koeficijent ukupne dobne ovisnosti stanovništva Solina iznosio je 27,11% što znači da je na 100 stanovnika u radno sposobnoj dobi (radno aktivnoj u uvjetnom smislu) dolazilo 27 stanovnika u post-radnoj (ekonomski neaktivnoj) dobi

života. Vidjeti ćemo kasnije da je taj broj zapravo i veći. Ovakvi koeficijenti su direktni udar na produktivnost gradskog stanovništva i udar na iskoristivost ljudskog kapitala.

„Ljudski je kapital bitna komponenta intelektualnoga kapitala i kao takav važna je odrednica konkurentnosti ekonomije. Kvalitetu ljudskoga kapitala bitno određuje formalno i neformalno obrazovanje“ (Sundać, Krumpotić 2009:216). „Obrazovanje služi razvoju ljudskih potencijala, pomaže razvijanju radnih sposobnosti pojedinca, a utječe i na njegovu konkurentnost na tržištu rada. Zbog toga su odgoj, obrazovanje i znanost u centru javnog interesa suvremenih zemalja i gradova. Pozitivni pomaci zabilježeni kod obrazovne strukture mladih do 39. godine ukazuju na potencijal koji postoji unutar grada“ (URL1). Prosječan broj upisanih studenata od oko 960 po godini u promatranom osmogodišnjem razdoblju od 2011. do 2018. godine (URL13) također doprinosi budućoj jakoj visokoobrazovanosti ljudskog kapitala u cijelosti.

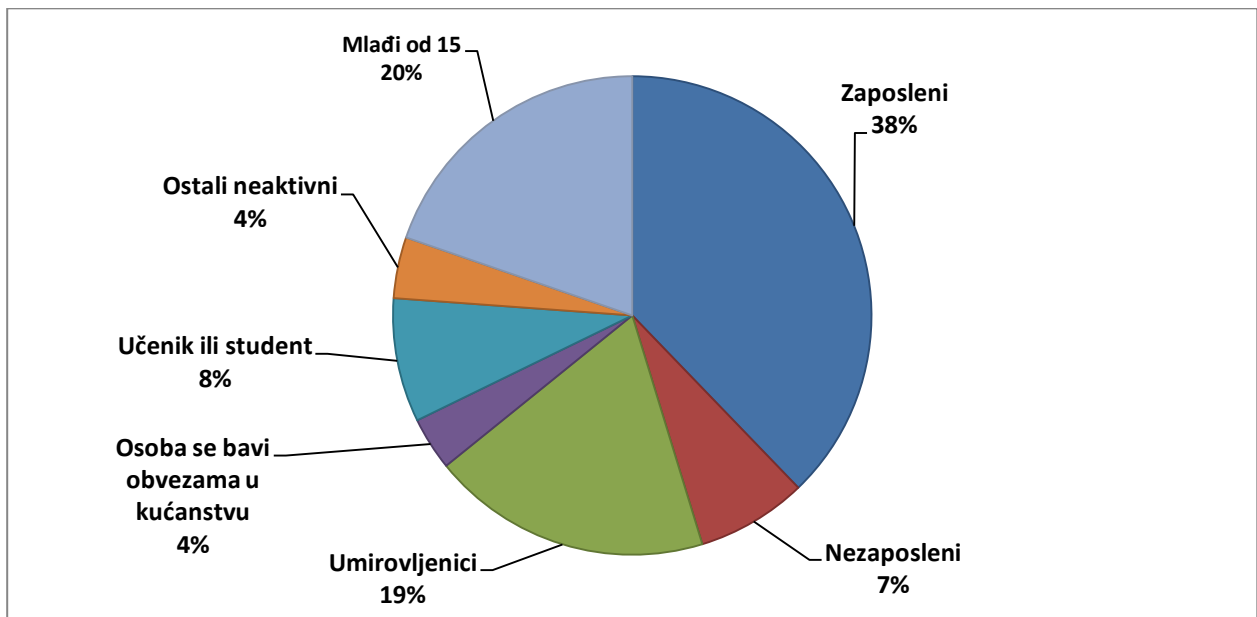
S indeksom starosti od 54,4 primjećujemo da „unatoč kontinuiranom porastu broja stanovnika grad Solin je zahvaćen procesom demografskog starenja. Razlog tomu je što je još uvijek porast stanovništva ponajprije uzrokovan doseljavanjem, dok je za pomlađivanje nužno povećati rodnošću“ (Glavurdić, prema Nejašmić 2019:29). Prilikom populacijskog rasta dolazi do prilike i za gospodarskim rastom pod uvjetom odgovarajuće vrste politike zapošljavanja. Kreatori tih politika bi trebali imati koristi od jasnijeg razumijevanja odnosa između gospodarskog razvoja i promjene u dobnoj i ukupnoj strukturi (Bloom i dr., 2002:4). S obzirom na prikazano usporavanje prirodne pozitivne promjene, grad Solin treba pratiti i spomenute migracijske tokove unutar svog administrativnog područja. Naime, na njima je jednostavnije pratiti zakonitosti povezanosti s tržištem – i s poslovnim, a tako i s tržištem nekretnina i preko njih tražiti pozitivne zakonitosti koje će se kasnije implementirati u strategije razvoja.

Vidljivo je da je demografski presjek grada Solina relativno pozitivan s obzirom na post-tranzicijsku etapu demografskog razvoja države. Postoje tendencije usporavanja prirodnog kretanja, dok također postoje i pozitivne migracijske prilike koje bi mogle potencijalno utjecati na ukupno stanovništvo kao što su na njega utjecale i u promatranom razdoblju od 2001. godine do danas. Pozitivna demografska kretanja mogla bi imati i pozitivne efekte demografske dividende koja ima dva aspekta djelovanja. Prvi proizlazi iz promjene u strukturi stanovništva i posljedične promjene s omjerom potpore (*support ratio*). Iako u okvirima grada promjene nisu bitne u kontekstu direktnog uzdržavanja umirovljeničkog sustava, jer je on u državnom okviru,

bitna je u promjeni odnosa prema mlađima od 15 gdje je omjer zarade prema djetetu ponaosob veći, a samim time i potencijal ulaganja u školstvo i infrastrukturu što donosi dugoročne benefite. Takav omjer daje i zdraviju sliku grada izvana odakle bi mogle dolaziti potencijalne investicije. Drugi oblik dividende je dugoročan, nastupa s odmakom i isprepliće se s prvim. Odlikuje se u količini prikupljenog bogatstva među povećanom radnom skupinom koje će se potencijalno potrošiti i/ili uložiti, s idejom da će to biti u mjestu stanovanja. Prva dividenda je prolazna dobrobit, dok druga ima potencijal da dobrobit bude pretvoren u imovinu i održivi razvoj. Dakle, razdoblje dividende prije je prilika, nego jamstvo za poboljšanje životnog standarda (Bloom i dr., 2004).

Jednostavna kalkulacija o uzajamnoj povezanosti stanovništva i ekonomije ne može u potpunosti reflektirati njihovu međuovisnu kompleksnost. Iako možemo zaključiti kako će područje koje ima bazu aktivnog ljudstva prosperirati nad onim koje to nema, iz računice ne smijemo isključiti tehnološke inovacije, promjene na tržištu i globalne trendove. Populacijski rast može poticati i često potiče gospodarski rast, kao što s druge strane gospodarski rast stimulira povećanje i pomlađivanje društva.

Slika 5: Ukupno stanovništvo grada Solina prema aktivnosti 2011. godine

Izvor: Državni zavod za statistiku, (URL14)

4.3. Gospodarstvo

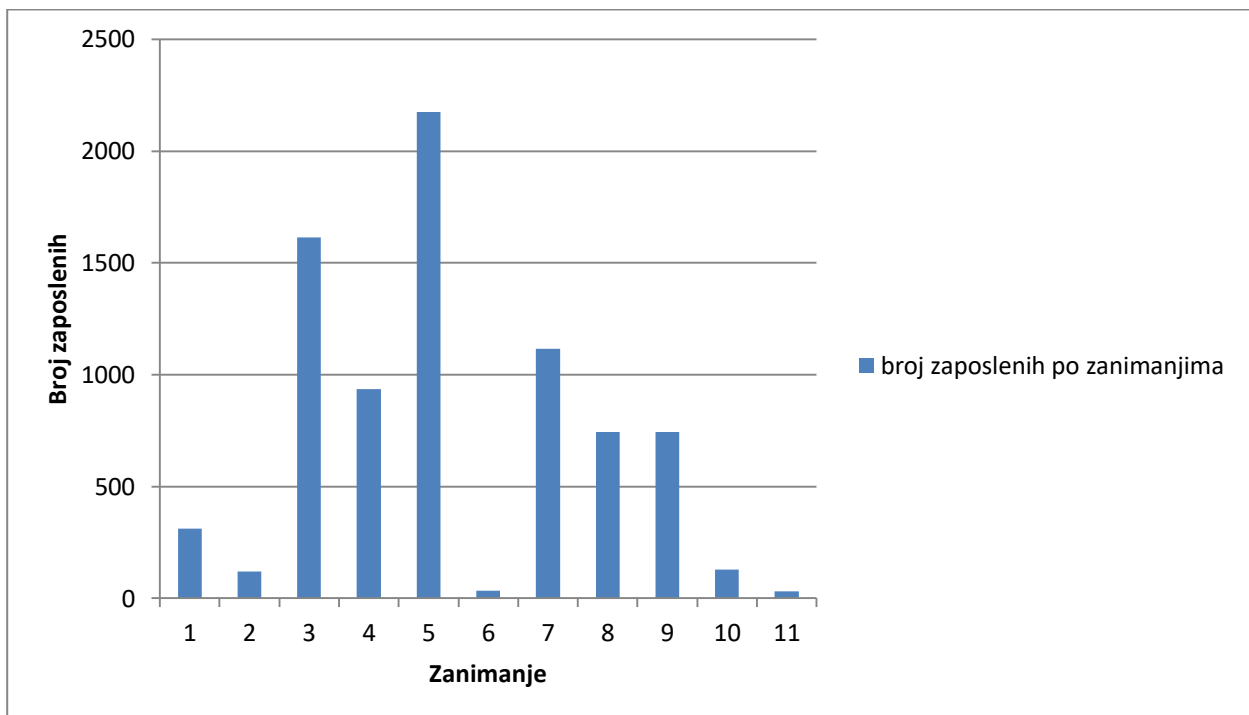
Gospodarstvo grada Solina predstavlja cijeli splet aktivnosti koje su rezultat geografskog položaja povijesnog razvoja i političkih odluka. Kao što je bilo vidljivo u poglavlju o povijesti, Solin je do druge polovice 20. stoljeća bio relativno malo i gospodarski relativno neaktivno naselje koje se zadnjih nekoliko stoljeća prvenstveno bavilo poljoprivredom i poslovima vezanima uz mlinice uz rijeku Jadro. Otkrićem bogatih nalazišta lapora na padinama Kozjaka i Mosora početkom stoljeća započinje snažan razvoj 1960-ih i 1970-ih godina baziran na proizvodno-prerađivačkoj industriji. Ulaskom u novu državu i kapitalistički sustav ta industrija lagano mine i prepušta primat tercijarnom gospodarskom sektoru. Iako se velike socijalističke tvrtke privatiziraju one i dalje čine veliki udio u ukupnom gospodarskom zbivanju unutra grada, raspodjela aktivno zaposlenog stanovništva se diverzificira, dok broj poslovnih subjekata sa sjedištem u Solinu raste. Također, sada jača obrnuta, izlazna dnevna migracija zbog jačanja radne funkcije grada Splita u njegovom susjedstvu, čime Solin poprima prvenstveno stambenu funkciju. Ipak zbog te funkcije i pozitivne strukture stanovništva navedene u prethodnom poglavlju nailazimo i dalje na veliki broj zaposlenih u ukupnom stanovništvu.

U idućem poglavlju namjera je pokušati rezimirati trenutno stanje gospodarstva grada. Analiza tržišta započeti će razmatranjem elemenata gospodarstva koji se mogu iščitati samo u podacima dostupnim tijekom popisa stanovništva 2011. godine, a kasnije će se nadopunjavati određenim podacima izdanim u raznim publikacijama unutar zadnjih nekoliko godina. Tu se prvenstveno misli na publikacije Državnog zavoda za statistiku, Porezne uprave, Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje kao i samog upravnog tijela grada Solina.

Gospodarska aktivnost je preduvjet ukupnom razvoju svakog naselja, pa tako i Solina. Procesi koji se događaju na tržištu rada su konačan produkt raznih silnica poput demografskih kretanja, institucionalnog okruženja tržišta rada, specifičnih gospodarskih kretanja i sociokulturnih obilježja promatranog prostora (URL1). Analiza gospodarske aktivnosti unutar nedovoljno digitaliziranog sustava Republike Hrvatske najbolje se može pratiti s osobne razine zaposlenika i poslodavca - analizom stanja zaposlenosti, broja i veličine poslovnih subjekata, pa konačno i analizom njihovog poslovanja, uvozom i izvozom.

U proizvodnji dobara i usluga ne sudjeluje ukupno stanovništvo, ono se dijeli na gospodarski aktivno i neaktivno. Sukladno tome prilikom istraživanju treba izdvojiti neaktivno, odnosno djecu do 15 godina, te stare i bolesne. Ukoliko promatramo podatke iz popisa 2011. godine otkrivamo relativno visoku razinu ekonomske aktivnosti. Tako prema podacima DZS-a struktura aktivnih i neaktivnih pojedinaca starijih od 15 godina izgleda tako da od ukupno 19.211 njih 8378, odnosno 43.61% je ekonomski neaktivno što uključuje učenike, studente i umirovljenike. Ako ih pokušamo istražiti na način da se fokusiramo na stanovništvo od 20-64 godine dolazimo do povećane brojke od 59,23% zaposlenih. Ukoliko usporedimo taj podatak sa županijskih 51,31% možemo još jednom zaključiti da grad Solin ima povoljnu demografsku strukturu u odnosu na lokalno područje. Već kada promatramo broj zaposlenih od 8.966 (59,33%) možemo shvatiti da u gradu postoji značajna ovisnost nezaposlenih prema zaposlenima. Tako ako podijelimo isti broj s ukupnim stanovništvom te godine dolazimo do brojke od 37,47% zaposlenih na ukupno stanovništvo, što bi značilo da gotovo dva nezaposlena dolaze na jednog zaposlenog, što je već primjer opterećenja radnog kontingenta.

Slika 6: Broj zaposlenih po zanimanjima u gradu Solinu 2011. godine

1-Zakonodavci, dužnosnici i direktori, 2-Znanstvenici, inženjeri i stručnjaci, 3-Tehničari i stručni suradnici, 4-Administrativni službenici, 5-Uslužna i trgovačka zanimanja, 6-Poljoprivrednici, šumari, ribari i lovci, 7-Zanimanja u obrtu i pojedinačnoj proizvodnji. 8-Rukovatelji postrojenjima i strojevima, industrijski proizvođači i sastavljači proizvoda, 9-Jednostavna zanimanja, 10-Vojna zanimanja, 11-Nepoznato

Izvor: Državni zavod za statistiku (URL16)

Tablica 5: Ukupni broj zaposlenih građana grada Solina prema područjima djelatnosti 2011. godine

Djelatnosti	2011.
A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	62
B Rudarstvo i vađenje	20
C Prerađivačka industrija	1.506
D Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	85
E Opskrba vodom, uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnost sanacije okoliša	121
F Građevinarstvo	638
G Trgovina na veliko i malo, popravak motornih vozila i motocikala	2.082
H Prijevoz i skladištenje	712
I Djelatnost pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	481
J Informacije i komunikacije	166
K Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	250
L Poslovanje nekretninama	29
M Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	281
N Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	339
O Javna uprava i obrana, obvezno socijalno osiguranje	682
P Obrazovanje	609
Q Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	541
R Umjetnost, zabava i rekreacija	186
S Ostale uslužne djelatnosti	204
UKUPNO	9.042

Izvor: Državni zavod za statistiku, (URL16)

Opterećenje radnog kontingenta vidljivo je u prosječnim primanjima građana Solina. Tako primjećujemo pad zbroja godišnje neto plaće od 2010. do 2015. godine za ukupno 354 kuna. Umirovljenicima je porasla mirovina na račun zaposlenih za 1.746 HRK unutar petogodišnjeg razdoblja. Prema *Strategiji razvoja grada Solina do 2025.* „prosječan dohodak zaposlenika na prostoru grada Solina je 1,34% veći od prosjeka županije, dok je prosječan dohodak umirovljenika na prostoru grada Solina za 4,26% veći od prosjeka Županije“ (URL1). Razliku dohotka možemo pripisati urbanizaciji područja i industriji u tranziciji te činjenici da gotovo u

potpunosti izostaju slabije plaćeni poslovi primjerice u poljoprivredi, ribarstvu i šumarstvu. No, tome treba pridodati da s druge strane nailazimo na plaćenija zanimanja unutar informacijskih tehnologija, financijske djelatnosti, administracije, javne uprave, obrazovanja i zdravstvene zaštite. Poslovi trgovine i usluga također postaju plaćeniji zbog povećane potražnje potaknute turizmom. Razliku umirovljeničkog dodatka možemo povezati s dodjelom stanova hrvatskim vojnim invalidima iz Domovinskog rata na području gradske četvrti Japirko. Obzirom da je mirovina ratnim vojnim invalidima i za 230% veća od prosječne hrvatske mirovine očekivano je da su vidljive razlike naspram okolnog područja. Ipak primjećujemo jednu pozitivnu situaciju koja prati i trendove unutar cijele države, a to je povećanje prosječnog godišnjeg dohotka kod obrtnika i kod osoba koje se bave djelatnostima slobodnih zanimanja. Povećanje je značajno promatrajući petogodišnje razdoblje i to apsolutno za 20.657, odnosno 44.51% relativno. To je rezultat dobre državne politike otvaranja paušalnog obrta kojim se pojednostavljuje proces i vođenje jednostavnih poslova koji će imati izdane i naplaćene račune (primate) na nivou godine u iznosu manjem od 300.000 kn. Mjerljivo dobar model za poduzetnike odlikuje se u minimalizaciji administracijskog i poreznog opterećenja. Takav pristup ima značajne rezultate i kod solinskih obrtnika gdje vidimo porast broja obrta za 24% od 2014. do 2019. godine i značajnih 12% u godišnjoj razlici između 2018. i 2019. godine, odnosno povećanju za 425 otvorenih obrta.

Tablica 6: Prosječan godišnji dohodak i broj nezaposlenih na prostoru grada Solina prema danim godinama

	2010.	2011.	2012.	2013.	2015.
Zaposlenici	52.616,42	52.524,54	52.886,53	52.767,91	52.261,86
Umirovljenici	30.597,31	30.056,35	32.242,88	32.343,54	32.343,54
Obrti i slobodna zanimanja	46.409,00	48.850,01	53.230,00	62.009,23	67.066,21
Nezaposleni	2.995	3.179	3.630	3.819	3.274

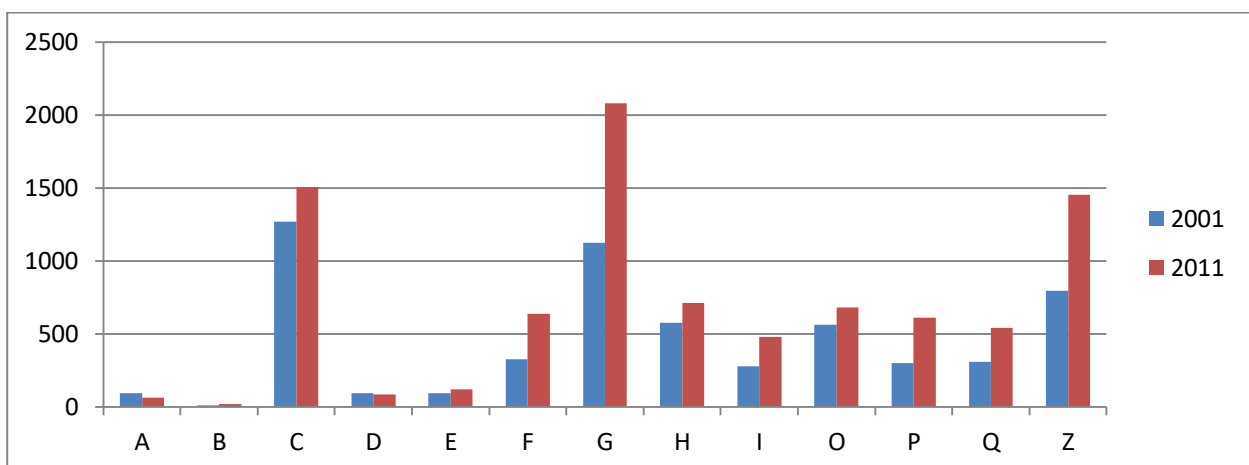
Izvor: *Strategija razvoja grada Solina do 2025. godine*, (URL1)

Kada sumiramo prethodne podatke uočljiva je visoka razina ekonomske aktivnosti koja ukazuje na dobar gospodarski potencijal. Unutar strategije razvoja grada Solina autori potvrđuju isto, ali i navode problem „izražene sezonalnosti koja odražava sve probleme postojeće gospodarske

strukture okruženja, odnosno okrenutosti djelatnostima s izraženim sezonskim oscilacijama, a što pak ograničava razvijanje kompetencija pojedinaca. Ograničavanje aktivacije potencijala visokoobrazovanih, dugoročna nezaposlenost kod starijih te sezonalnost, posebice izražena kod mlađe populacije, se reflektira i u nizu drugih područja, a što pak upozorava na svu kompleksnost uočenih kretanja“ (URL1)

Kada promotrimo podjelu aktivnog stanovništva prema granama gospodarske djelatnosti vidimo također promjene u sastavu u odnosu na 2001. godinu. Iako prikupljeni podatci nisu metodološki usklađeni prema područjima djelatnosti, u onim usklađenima vidimo ponegdje i znatne promjene, kako u ukupnom broju tako i u odnosima. Najveće apsolutne promjene možemo vidjeti na području trgovine na veliko i malo, popravka motornih vozila i motocikala sa 956 novozaposlenih u gospodarskoj grani, koju slijedi građevina sa 311 i obrazovanje sa 310 novozaposlenih. Najveći relativni pomak ima upravo obrazovanje sa 203,7%, a slijede ga građevina, djelatnosti zdravstvene i socijalne skrbi i djelatnosti pružanja smještaja i usluživanja hrane. Značajan rast imaju i djelatnosti koje nisu metodološki usklađene prilikom provođenja popisa stanovništva sa 83,5% porasta. Obzirom na nedostupnost usklađenih podataka možemo samo nagađati kako je porast prvenstveno došao u granama financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja, informacija i komunikacija te stručnih, znanstvenih i tehničkih djelatnosti. Uzevši kao smjernice onu najopćenitiju podjelu gospodarstva na primarni, sekundarni, tercijarni i kvartarni sektor primjetna je spomenuta kontinuirana tercijarizacija na području grada Solina. Sastav aktivnog stanovništva prema djelatnosti, u udjelu glavnih sektora, jedan je od najboljih pokazatelja društveno-gospodarske razvijenosti (Nejašmić, 2005).

Slika 7: Zaposleni prema području djelatnosti grada Solina 2001. i 2011. godine

A-Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, B-Rudarstvo i vađenje, C-Prerađivačka industrija, D-Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija, E-Opskrba vodom, uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnost sanacije okoliša, F-Građevinarstvo, G-Trgovina na veliko i malo, popravak motornih vozila i motocikala, H-Prijevoz i skladištenje, I-Djelatnost pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, O-Javna uprava i obrana, obvezno socijalno osiguranje, P-Obrazovanje, Q-Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi, Z-Ostale djelatnosti metodološki neusklađene

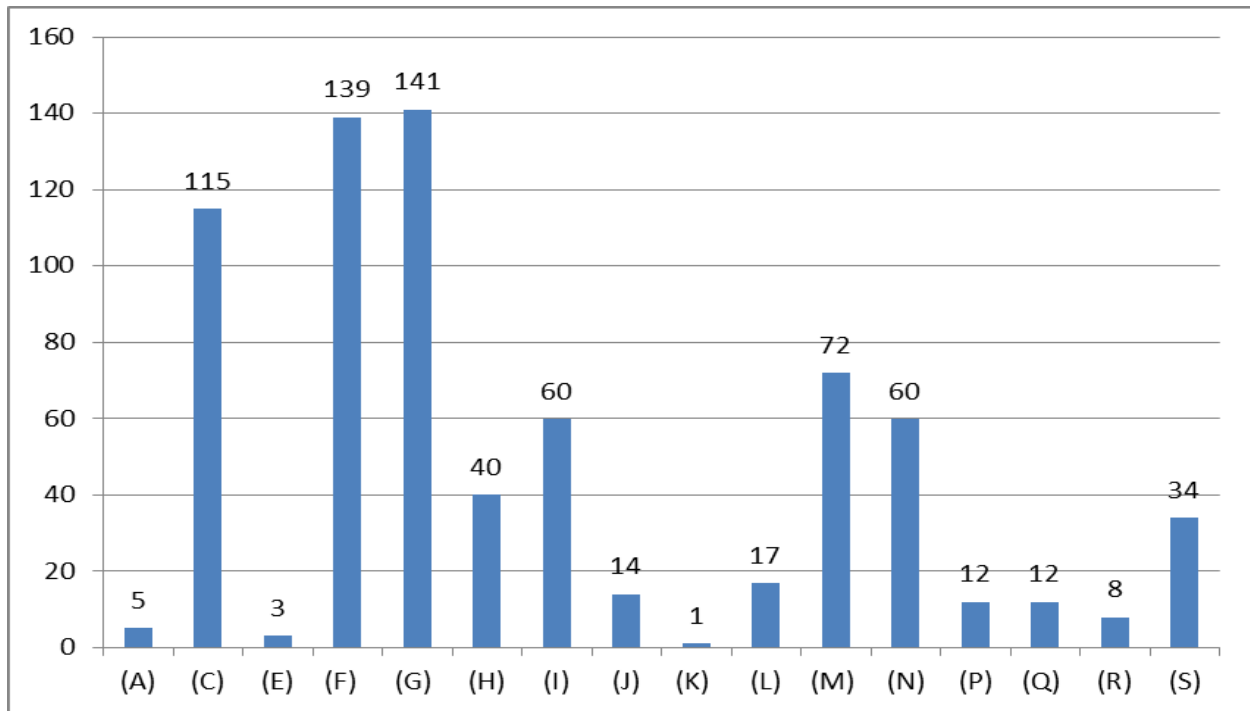
Izvor: Državni zavod za statistiku, URL15; URL16

Dakle, u gospodarskoj strukturi grada Solina 2011. godine prevladavaju tercijarne djelatnosti s 4266 zaposlenih (47,18%). Djelatnosti sekundarnog i kvartarnog sektora gotovo da imaju jednak broj zaposlenih (2350 i 2299), a najmanji broj zaposlenih bio je zaposlen u primarnom sektoru koji je zapošljavao samo 62 zaposlenika. Iz toga utvrđujemo da je Solin 2011. godine imao uslužni tip zaposlenog stanovništva, III-II-(IV)-I. Tako se trenutno Solin nalazi u procesu tercijarizacije, a kao razlog „možemo zaključiti da Solin procesom suburbanizacije počinje imati značajniju ulogu u pružanju usluga, odnosno da se dio usluga preselio iz matičnog grada Splita na prostor Solina“ (Mratović, 2019:31)

4.4. Poduzetništvo

Kada detaljnije analiziramo tvrtke unutar djelatnosti govorimo o analizi poslovnog okruženja koja se odnosi na mikroekonomski aspekt, tj. na poduzeća registrirana na području grada Solina. One proizlaze kao „ukupnost organizacijskih, inovacijskih, te upravljačkih sposobnosti“. U praksi je to proces „stvaranja novih vrijednosti kroz iskorištavanje prilika sa određenim resursima na raspolaganju“ (Škrtić i Mikić, 2011). Analiza samostalnih, tehničkih i društvenih cjelina u vlasništvu određenih subjekata na području grada Solina je nužna pri praćenju trenda razvoja gospodarstva u cjelini. Promatranje količine proizvedenih dobara i usluga daje odgovore na potrebe tržišta prema istima, a broj zaposlenih kretanje potreba rada unutar grada. U gradu Solinu je 2018. godine djelovalo ukupno 733 poduzetnika (Slika 8) koja su zapošljavala 6.305 ljudi (Tablica 7). Prerađivačka industrija sa ukupno 115 tvrtki ima najviše zaposlenih, 1.736. Ovim podatkom se vidi tehnološka i kulturna poveznica s industrijskim nasljeđem na području grada Solina. Proizvodnju prati trgovina na veliko i na malo, popravak motornih vozila i motocikala, prijevoz i skladištenje sa 1.579 zaposlenih unutar 141 poduzeća, u čemu prati trendove države i Europske Unije. Potom slijedi građevinarstvo sa 741 zaposlenih i čak 141 otvorenim subjektom, te administrativne i pomoćne uslužne usluge sa 603 zaposlenih.

Slika 8: Broj puđuzeća na području grada Solina 2018. godine po djelatnostima

(A) Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, (C) Prerađivačka industrija, (E) Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša, (F) Građevinarstvo, (G) Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikala, prijevoz i skladištenje, (H) Prijevoz i skladištenje, (I) Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, (J) Informacije i komunikacije, (K) Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja, (L) Poslovanje nekretninama, (M) Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti, (N) Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti, (P) Obrazovanje, (Q) Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi, (R) Umjetnost, zabava i rekreacija, (S) Ostale uslužne djelatnosti

Izvor: Digitalna komora / FINA, Registar godišnjih financijskih izvještaja, (URL7)

Tablica 7. Broj zaposlenih na području grada Solina u od 2012. do 2018. godini po djelatnostima

Djelatnosti	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
(A) poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo,	64	50	72	45	49	53	52
(B) Rudarstvo i vađenje	0	0	2	0	0	0	0
C) Prerađivačka industrija	1005	1171	1211	1420	1648	1807	1736
(D) Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	0	0	0	0	0	0	0
(E) opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	64	75	81	90	104	100	96
(F) građevinarstvo	447	456	446	547	696	126	741

(G) trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikala, prijevoz i	1421	1530	1299	1410	1648	1342	1579
H) prijevoz i skladištenje	504	329	306	316	330	344	324
(I) djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	60	69	78	80	139	80	152
(J) informacije i komunikacije,	4	2	1	1	14	44	24
(K) financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	18	16	23	41	40	34	38
(L) poslovanje nekretninama	11	10	21	18	30	20	17
(M) stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	295	217	130	152	148	139	169
(N) administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	441	450	476	523	492	480	378
(O) Javna uprava i obrana; Obvezno socijalno osiguranje	207	171	129	149	134	159	191
(P) obrazovanje	469	470	493	467	488	485	536
(Q) djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	110	110	109	92	172	99	124
(R) umjetnost, zabava i rekreacija	23	24	25	31	75	55	70
(S) ostale uslužne djelatnosti	41	44	57	33	61	75	78
UKUPNO	5184	5196	4959	5417	6261	6040	6305

Izvor: Državni zavod za statistiku, (URL33)

Usporedimo li podatke s brojevima zaposlenih prema djelatnostima iz 2011. godine jedino prerađivačka industrija i građevinarstvo premašuju ukupni broj zaposlenih Solinjana u tim djelatnostima. Time pokazuje veću razvijenost industrije unutar aglomeraciji koja se ističe kao snaga u daljnjem razvitku grada. Sve ostale djelatnosti imaju negativan odnos, od kojih su najizraženije trgovina na veliko i na malo, popravak motornih vozila i motocikala, te prijevoz i skladištenje što je rezultat koncentracije velikih trgovačkih centara i većine trgovačkih subjekata izvan područja Solina, pretežito na području Splita. Ovim podacima potvrđujemo zapažanja u dijelu teksta o dnevnim migrantima koji pokazuje kako je preko 70% zaposlenih Solinjana zaposleno izvan administrativnih granica grada. Daljnjom analizom tržišta prema sektorima djelatnosti možemo doći do presjeka trenutnih gospodarskih tokova na području grada te do prilika i slabosti poslovanja unutar njega. Znamo da je poduzetnička inicijativa najčešće

proizlazila prvenstveno iz individualnih interesa, ali ukoliko je inicijativa uspješna ona rezultira i ostvarenjem mnoštva općih interesa (Kuvačić, 2002). Praćenjem deset najvećih poduzetnika (Tablica 8) i ostalih velikih aktera unutar pojedinih sektora možemo doći do određenih zakonitosti utjecaja poduzetništva na grad i grada na poduzetnika.

Tablica 8: Deset najvećih poduzetnika na području grada Solina s brojem zaposlenih i ukupnim prihodima 2015. i 2016. godine

NAZIV PODUZEĆA	BROJ ZAPOSLENIH (2015.)	BROJ ZAPOSLENIH (2016.)	INDEKS	UKUPNI PRIHODI (2015.)	UKUPNI PRIHODI (2016.)	INDEKS
AD PLASTIK D.D.	1013	975	96,25	836.087.542	790.572.726	94,56
GRAĐA D.D.	443	388	87,58	411.464.769	420.392.542	102,17
007 MILETIĆ D.O.O	159	194	122,01	9.841.688	12.507.859	127,09
PRIMULA COMPANY D.O.O.	156	121	77,56	8.057.769	6.713.659	83,32
VODOPRIVREDA SPLIT D.D	98	94	95,92	46.667.948	50.688.214	108,61
PETASON D.O.O.	70	76	108,57	184.141.587	190.209.048	103,29
M 4 MARKIOLI GRUPA D.O.O	70	74	105,71	5.730.042	6.484.658	113,17
AD BRODOVI D.O.O.	72	73	101,39	21.722.647	25.544.291	117,59
M-P-BETON D.O.O.	69	66	95,65	31.471.143	25.193.745	80,05
AMEROPA ŽITNI TERMINAL D.O.O.	60	62	103,33	774.816.702	888.634.784	114,69
Ukupno TOP 10 poduzetnika	2.210	2.123	96,06	2.330.001.837	2.416.941.526	103,73
UKUPNO grad Solin	4.642	4.771	102,78	3.437.792.939	3.647.049.826	106,09

Izvor: Hrvatska gospodarska komora, (URL7)

Analizirajući poslovno okruženje grada Solina putem makroekonomskog aspekta, odnosno poduzeća registriranih na njegovom administrativnom području vidimo logično zaostajanje za gradom Splitom s obzirom na stupanj centraliteta, ali i odmicanje od njega u smislu razvijenosti

prerađivačke industrije. Upravo je tu trenutna ključna gospodarska snaga grada Solina, jer privlači iznadprosječni broj investicija. Tu se ističe tvrtka *AD Plastik* kao jedino veliko² poduzeće prerađivačke industrije, dok joj društvo u velikim poduzećima prave *Građa d.d.* i *Ameropa žitni terminal d.o.o.* Ostala poduzeća koja prevladavaju u relativnom udjelu su mikro, mala i srednja poduzeća. Tako od ukupno 605 poduzetnika na području grada Solina 2016. godine posluju 504 mikro, 57 malih i samo 5 srednjih poduzetnika (Strategija razvoja grada Solina do 2025. godine, prema FINA-i, URL1). Obilježje poslovne dinamike da se koncentrira na gospodarsku aktivnost u skupini mladih i srednjih poduzeća vidljiva je i u godinama koje su predvodile. Obzirom na to, porast ukupnog broja poduzetnika od 2010. do 2015. godine od 24% je isključivo pratio dinamiku promjene mikro i malih poduzetnika. Koliko god jest ohrabrujući rast ikakvog poduzetništva, vidimo prema podacima o prihodima, broju zaposlenih, prosječnoj plaći te izvozu i investicijama (Tablica 9) da je značaj ipak bitno manji naspram srednjih i velikih poduzetnika (URL1)

Tablica 9: Osnovni financijski rezultati poduzetnika na području grada Solina prema veličini za 2016. godinu

	Mikro	Mali	Srednji	Veliki	Ukupno
Broj poduzetnika	540	57	5	3	605
Broj dobitaša	368	48	4	3	423
Broj gubitaša	172	9	1	0	182
Broj zaposlenih	1.547	1.489	310	1.425	4.771
Ukupni prihodi (u tisućama kuna)	544.786	589.336	413.328	2.099.600	3.647.050
Dobit razdoblja (+) ili gubitak razdoblja (-) (u tisućama kuna)	544.786	20.571	-19.188	53.774	1.443
Prosječna mjesečna neto plaća po zaposlenom	3.400	4.024	5.386	5.563	4.370

² Mikro poslovni subjekti: imaju zaposleno manje od 10 radnika (godišnji prosjek), ostvaruju godišnji promet u iznosu protuvrijednosti do 2.000.000,00 eura i/ili imaju ukupnu aktivu/dugotrajnu imovinu u iznosu protuvrijednosti do 2.000.000,00 eura.

Mali poslovni subjekti: imaju zaposleno manje od 50 radnika (godišnji prosjek), ostvaruju godišnji godišnji promet u iznosu protuvrijednosti do 10.000.000,00 eura i/ili imaju ukupnu aktivu/dugotrajnu imovinu u iznosu protuvrijednosti do 10.000.000,00 eura.

Srednji poslovni subjekti: imaju zaposleno manje od 250 radnika (godišnji prosjek), ostvaruju godišnji promet u iznosu protuvrijednosti do 50.000.000,00 eura i/ili imaju ukupnu aktivu/dugotrajnu imovinu u iznosu protuvrijednosti do 43.000.000,00 eura.(URL27)

Broj izvoznika	26	15	3	2	46
Izvoz	12.113	46.447	98.197	1.421.063	1.577.820
Uvoz	8.653	44.533	156.436	510.020	719.643
Trgovinski saldo	3.460	1.914	-58.239	911.043	858.178
Investicije u novu dugotrajnu imovinu	6.542	4.317	28.225	19.885	58.969

Izvor: *Strategija razvoja grada Solina do 2025. godine*, prema FINA-i (URL1)

Kada analiziramo ekonomiju možemo primijetiti da „ukupna potrošnja u gospodarstvu mora biti povezana s ukupnim dohotkom“ (Kuvačuć, 2002). Da bi se nešto potrošilo najprije je potrebno stvoriti dohodak. Drugo sve što se proizvede u ekonomiji, ujedno se i potroši. Prema tome, proizvodnja, potrošnja i dohodak različitim pristupima mjere istu pojavu. Analizirajući podatke ukupnih prihoda svih poduzetnika za 2016. godinu vidimo da od ukupnih ostvarenih prihoda od 3.647.050.000 kuna 57,55% odnosi na prihode triju velikih kompanija. Mikro i mali poduzetnici tako su uprihodili 31.1% ukupnih prihoda, dok su srednji pridonijeli s ostalih 11,33%. Broj zaposlenih unutar tri velika poduzeća iznosio 1.425 od ukupnih 4.771, odnosno gotovo trećina ukupnih zaposlenih kod solinskih poduzetnika. Plaće također znatno odstupaju, jer je u mikro poduzećima prosječna plaća iznosila tek 3.400 kuna, dok je u velikim poduzećima iznosila 5.563 kune. Za usporedbu, 2016. godine prosječna mjesečna neto primanja po zaposlenome na području grada Solina iznosila su 4.270 kuna. Jedan od faktora razlike u plaći je ukupna dobit. Tako su velika poduzeća ostvarila ukupnu dobit od 53.774.000 kuna, dok su istovremeno mikro poduzeća poslovala s gubitkom u iznosu od 53.713.000 kuna. Za rapidni generirajući utjecaj na nova radna mjesta i dobit ima poglavito izvoz za koji su veliki poduzetnici zaduženi u omjeru 90,06% u gradu Solinu, pritom misleći na tvrtke *AD Plastik d.d.* i *Građa d.d.* koje u tome daleko prednjače. Također samim time prednjače i u investicijama.

U gradu Solinu je u primarnim djelatnostima bilo zaposleno samo 16 stanovnika unutar 5 tvrtki (Tablica 7), stoga možemo zaključiti kako se unatoč tisućljetnom vrednovanju ovih djelatnosti, one trenutno iskorištavaju u najmanjoj mjeri. One se prvenstveno odnose na ribarstvo koje je tradicijski održano u naselju Vranjic i zadržava određeni broj mladih barem na privremenom radu na kočaricama i ostalim ribarskim brodovima. Nešto je veća ukupna zaposlenost u primarnom sektoru koja iznosi 62 stanovnika za godinu 2011. (Tablica 5), makar oni rade izvan administrativnih granica grada. Aktivnosti u ovom sektoru vidimo i u obiteljskim

poljoprivrednim gospodarstvima (OPG-ovima), iako se ona u gradu Solinu oni se ipak vežu većinom za uslužni sektor. To je i vrlo razumljivo obzirom da je OPG zakonski gledano „samostalna gospodarska i socijalna jedinica koju čine punoljetni članovi zajedničkog kućanstva, a temelji se na vlasništvu i uporabi proizvodnih resursa u obavljanju poljoprivredne djelatnosti ili samo na uporabi proizvodnih resursa u obavljanju poljoprivredne djelatnosti. Porezno gledajući, ako OPG ne ostvari primitke na razini godine veće od 80.500,00 kuna, nema se potrebe ni prijaviti u sustav poreza na dohodak, a sukladno tome onda ni nemaju obvezu izdavanja računa, već je dovoljno da rade putem otkupnog bloka, upisani naravno u evidenciju poljoprivrednika“ (URL17). Iskorištavanje ovakve porezne „rupe“ u sustavu je vidljivo iskorišteno na području grada. Tako je 2016. godine bilo registrirano 258 obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, od čega je 148 OPG-a bez člana. Navedeno govori o malom broju poljoprivrednika uključenih u život OPG-a (URL1).

Industrijska prošlost Solina i dalje se održava kroz današnji sekundarni sektor, u kojem je jaka cementna industrija koja čini osnovu gradskog gospodarstva, a koja je ujedno i jedna od značajnijih industrija Dalmacije. Prethodno spomenuta stogodišnja tradicija kopanja i prerade lapora u cement bila je i još uvijek je izuzetno važna radi proizvodnje građevinskog materijala što posljedično utječe na zaposlenost velikog broja ljudi. *Dalmacijacement*, kasnije *RMC Grupa*, pa konačno *CEMEX*, grupacije su koje vode dvije cementare u Solinu (Slika9), a koja je pozitivan primjer uspješnosti u internacionalnim investicijama i približavanju svjetskom tržištu.

CEMEX je vodeći globalni proizvođač građevinskog materijala s gotovo 42.000 zaposlenih. „Kroz svoju poslovnu mrežu proizvodi, distribuira i prodaje visokokvalitetni cement, beton, agregat i vezane građevinske materijale u više od 50 zemalja svijeta te njeguje trgovinske odnose s preko 100 zemalja“ (URL25). Na hrvatsko tržište je došao 2005. godine preuzimanjem britanske *RMC Grupe*, a time i *Dalmacijacementa* koji je od 1997. godine bio u većinskom vlasništvu spomenute.

Slika 9: Tvornica Sv. Kajo tvrtke *CEMEX*

Izvor: URL35

CEMEX je isto tako i dio inicijative za mlade, ima ugovorenu suradnju s Sveučilištem u Splitu te njegovim studentima nudi stručnu praksu za vrijeme studija čime potiče na ostanak i rad u Solinu. Pola stoljeća intenzivnog cementnog zagađenja svedeno je na minimum konstantnim radom na programima sanacije utjecaja na zrak ugradnjom visokoučinkovitih vrećastih filtera na ispuštima rotacijskih peći i hladnjaka klinkera (URL25). Obavezna mjerenja, praćenje i konstantan rad u cilju smanjenja svih utjecaja na okoliš i poboljšanja rezultata zaštite okoliša je vidljiv na uzurpiranom prostoru. Tako je „poduzeće Cemex, koje je u svom poslovanju počelo vraćati nekadašnji sjaj tvornice „Dalmacijacement“ s konstantnim povećavanjem broja zaposlenih, ali isto tako je postala tvrtka koja je poželjna za zaposlenje. Sve se to postiglo uvođenjem kvalitetnijih uvjeta i odnosa u poslovanju samog poduzeća te boljim odnosom prema zajednici u kojem poduzeće djeluje“ (Šolić, 2016:25) *CEMEX* time pruža primjer ekološkog i održivog poslovanja svim dionicima prerađivačke industrije na području grada Solina.

AD Plastik d.d. Solin je vrlo značajna tvrtka sa sjedištem u gradu Solinu (Slika 10) koja se bavi proizvodnjom plastičnih autodijelova. Nekadašnja *Jugoplastika* predvodila je gospodarski napredak cijelog područja sa skoro 13.000 zaposlenih te izgradila tvornicu u Solinu u koju

smješta radnu organizaciju *Autodijelovi*, koja se 1992. godine osamostaljuje, a potom 1994. mijenja ime u *AD Plastik* pod kojim i danas posluje. Ubrzo sklapa prvu suradnju s Renaultom, jednim od najvećih europskih proizvođača automobila. Kako bi zadržala konkurentnost otvara dvije tvornice u Zagrebu i Rusiji (Vintai). Rastom potražnje pribjegava *Join Venture*³ metodi spajanja s drugim tvrtkama kako bi dodatno učvrstila svoj položaj na tržištu. „Današnja AD Plastik Grupa je vodeća kompanija za razvoj i proizvodnju komponenti za interijere i eksterijere automobila u Hrvatskoj i jedna od vodećih u Istočnoj Europi. Velika je kompanija s više od trideset godina iskustva u svijetu auto industrije sa sedam proizvodnih lokacija u četiri zemlje“ (URL26). Unutar tvornice u Solinu je zaposleno je 814 radnika, uz konstantna nova zapošljavanja. Zbog ograničenosti proizvodnih kapaciteta sve više zaposlenih u istraživanju i razvoju, i to visokoobrazovanih mladih koji se baziraju na unapređenje proizvoda, a ne na proizvodnju (Čerluka, 2020). Industrija ima značajan utjecaj na sve dimenzije održivog razvoja grada, dakle na ekonomske, socijalne, okolišne i institucionalne (Behun i dr., 2008). U AD Plastik-u došlo je razvoja učinkovitih metoda, postupka i mjera koje su omogućile fleksibilnost u poslovanju i tako se prilagodili promjenama u političkim i ekonomskim sustavima, tržištu i tehnologijama. Uz to prihvaćajući kalkulirani rizik kao dio uspješnog poslovanja i napredovanja, te diverzifikaciju i širenje kao imperativ.

Slika 10: Sjedište i postrojenje *AD Plastik* d.d.

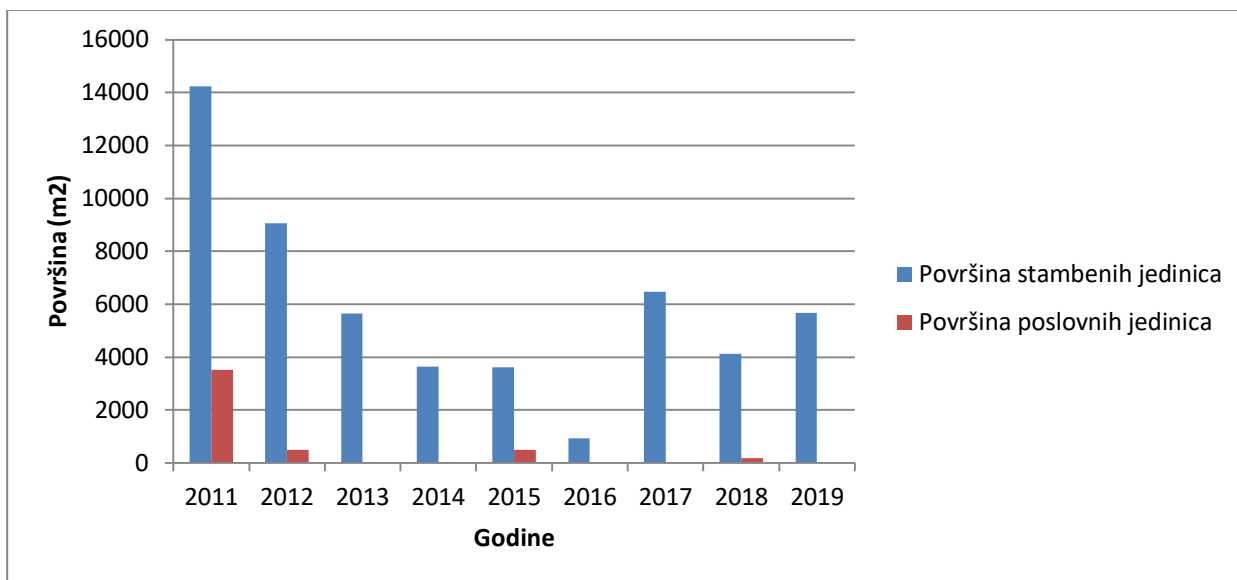
³ „Ugovor kojim dvije ili više osoba ili tvrtki udružuju svoju imovinu i/ili rad radi ostvarenja unaprijed određenog poslovnog pothvata, a nakon što se poslovni pothvat ispuni, osobe se razdužuju, s tim da suogovaratelji proporcionalno svom udjelu ili dogovoru dijele dobitak i snose gubitak“ (URL29)

Izvor: URL32

Kao najbolji i najveći primjer poduzeća koje funkcionira unutar tercijarnog sektora je *Ameropa Žitni Terminal* d.o.o. osnovano 2006.godine, koje se bavi uslugama skladištenja, pretovara, transporta i trgovinom poljoprivrednih i ostalih proizvoda. Od ugašene *Jadranske pivovare* d.d. u Vranjicu preuzima skladišne, istovarne i poslovne prostore te silose smještene na atraktivnoj lokaciji u bazenu luke Split, povezanoj morskim, cestovnim i željezničkim putem (vlastiti industrijski kolosijek), te operativnu obalu u duljini od 210 metara. Usprkos gospodarskoj krizi u svijetu i Hrvatskoj, od svoga osnutka do danas tvrtka se razvijala stabilnim tempom do 2017.godine kada joj promet naglo pada radi oštećenja dijela pogona uslijed eksplozije. Tvrtka trenutno zapošljava 47 radnika i vrlo je značajna za Solin, jer pokazuje potencijal integriranog prometa koji se ostvaruje u mogućoj velikoj dobiti. Iskoristivši poveznicu morskog, željezničkog i cestovnog prometa na malom području, kao i prometnih veza s unutrašnjosti tvrtka „Žitni terminal“ je ulaganjem u vlastitu infrastrukturu pospjela rast poslovanja za nekoliko puta.

U kontekstu sekundarnih gospodarskih djelatnosti vrlo je bitno spomenuti i građevinarstvo, jer se na temelju nje u Solinu događaju najintenzivnije promjene, kako u prostoru, tako i posljedično u društvu. Građevinski procvat na području grada bi trebao korelirati s cijenama nekretnina u Splitu, u kojem vidimo razliku u cijenama novogradnje u prosjeku preko 30%. Ukoliko se fokusiramo na cijene u užem centru grada Splita, cijene prelaze i 100% razlike (URL18). U tom smislu je jasno da mlade obitelji u potrazi za prvom nekretninom okreću Solinu, čime bolje možemo razumijeti i prethodno spomenute demografske promjene unutar grada. Takvo stanje na tržištu iskoristile su i građevinske tvrtke. Tako na području grada nailazimo na 139 građevinskih kompanija i obrta koje zapošljavaju 908 radnika. Od 2011. do 2019. godine na području grada Solina izgrađeno je ukupno 583 nova stana i poslovna prostora sa preko 58.051m² (Slika 12) od čega samo 4660m² poslovnog prostora.

Slika 12: Površina stambenih i poslovnih jedinica u gradu Solinu od 2011. do 2019. godine

Izvor: Državni zavod za statistiku (URL9)

Među svim građevinskim tvrtkama koje djeluju na području Solina i unatoč građevinskom rastu samo su se dvije tvrtke unutar granica grada našle i među vodećih 10 poduzetnika u Solinu – *Vodoprivreda d.d.* i *MP Beton d.o.o.*

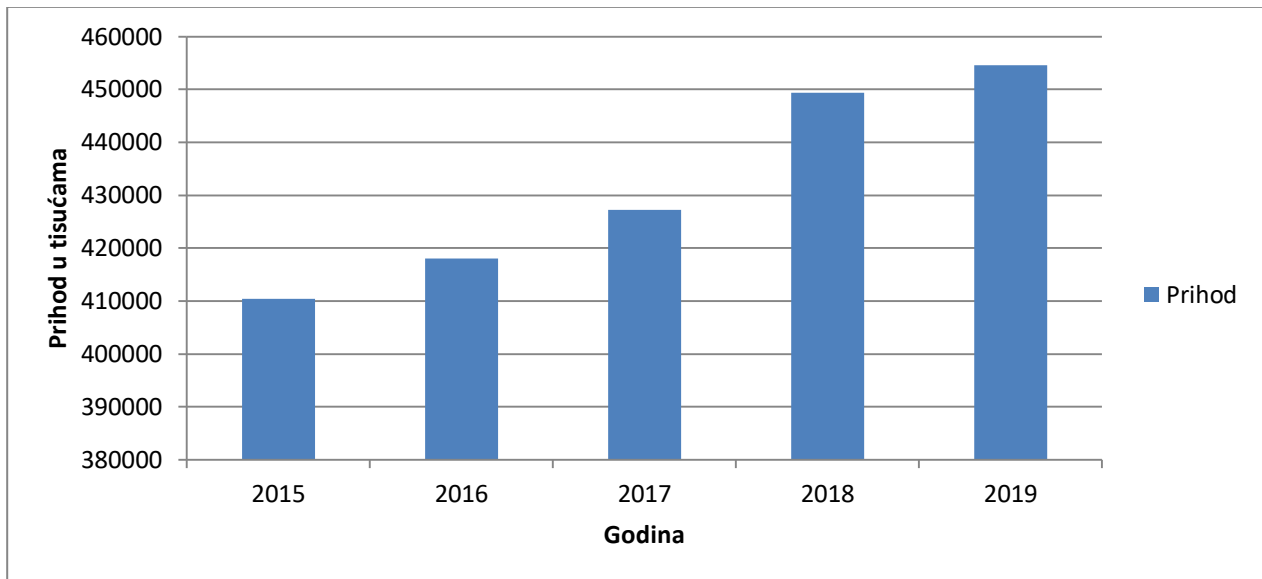
Vodoprivreda Split, Dioničko društvo za projektiranje, izgradnju i održavanje hidrograđevinskih objekata i građevinarstva osnovano je 1951. godine. Osnovne djelatnosti su gradnja, poslovi projektiranja, stručni nadzor gradnje, radovi preventivne, redovne i izvanredne obrane od poplave. *MP Beton d.o.o.* osnovan je 1992. godine na području Sv. Kaja u kojem se i danas nalaze upravni i skladišni prostori. Trenutno zapošljava 72 djelatnika i ima konstantan prihod.

U okvirima tercijarnih gospodarskih djelatnosti govorimo o djelatnostima turizma, obrtništva, prometa, ugostiteljstva i trgovine. Općenito govoreći na području cijele Hrvatske, pa tako i u Solinu se posljednjih se 30 godina intenzivira otvaranje ugostiteljskih i trgovinskih objekata i ostalih tercijarnih djelatnosti, čime svjedočimo snažnom procesu tercijarizacije društva.

Kada govorimo o trgovinskim djelatnostima prvenstveno treba spomenuti tvrtku *Grada d.d.* (osnovanu još 1952.godine), a od 1996.godine djeluje kao poslovni subjekt koji se bavi prodajom ručnih i industrijskih alata, rasvjetnih tijela i opremom za uređenje interijera i koja na mjestu nekadašnjih skladišnih prostora izgrađuje specijalizirani hipermarket. Godine 2019. ima ukupno

410 zaposlenika. U kontekstu grada Solina *Građa d.d.* ima dodatnu važnost, obzirom da je u nazivu dugo vremena sadržavala samo ime grada, čime je većina stanovništva bila direktno upoznata s mjestom nastanka tvrtke. Druga razina važnosti nalazi se u interesu istraživanja načina poslovanja i opstanka u trgovinskom svijetu multinacionalnih kompanija od strane lokalnog poduzetnika. Daljnju trgovinsku aktivnost nadopunjuju razni domaći i strani trgovinski lanci.

Slika 13: Ukupni prihod *Solin građa.* od 2014. do 2019. godine (u tisućama kuna)

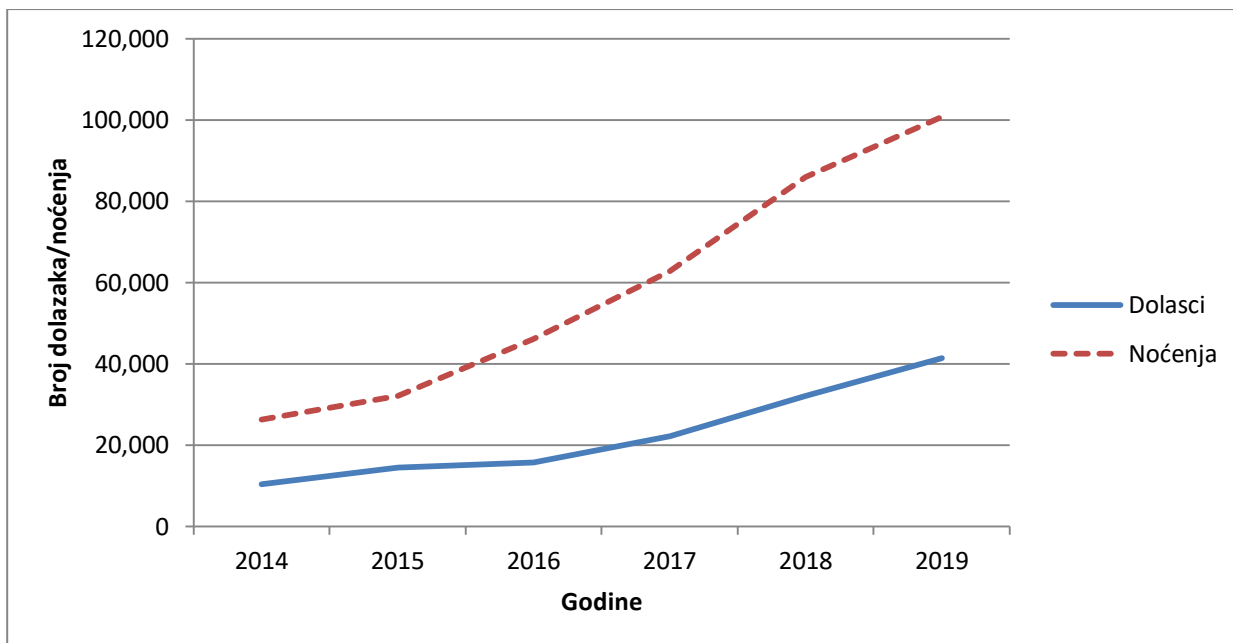
Izvor: Financijska agencija (FINA)

Ugostiteljskih djelatnosti prema izvorima Ministarstva gospodarstva na području grada Solina 2019. godine ima 44 (URL19). U ugostiteljske djelatnosti se pribrajaju hoteli, kampovi, ostali ugostiteljski objekti za smještaj, barovi, *catering* objekti i objekti jednostavnih usluga. U slučaju Solina većina ih je pozicionirano u samom centru stvarajući prividni osjećaj fizičkog središta grada kao i konstruiranje identiteta stanovništva Solina, koji su bitni čimbenici u solinskoj svakodnevnici i preduvjet razvijanja turističke djelatnosti.

Turizam je zasigurno jedna od najbrže rastućih grana u Republici Hrvatskoj unutar zadnjeg desetljeća, pa se taj trend reflektira i na grad Solin. Zanimljivo je kako je turizam zaobišao područje Solina u doba Jugoslavije, pa tako i kroz devedesete. Razlog tome je već spominjana teška cementna i ostala industrija koja je uzurpirala većinu solinske morske obale na kojoj se ipak u većoj mjeri hrvatski turizam u prošlosti, a donekle i sadašnjosti zasniva. Međutim zbog velikog turističkog skoka grada Splita proteklih 15 godina i rastuće tržišne potražnje za

smještajem, potražnja se proširila i na Solin. Dio stanovnika tako prenamjenjuje slobodne prostore u apartmane i uključuju se na tržište iznajmljivanja. Relativno brza povezanost sa gradom Splitom i niže cijene za više iznajmljenog prostora u ovom slučaju su dobitna kombinacija (Slika 14). Tako vidimo da je grad Solin 2019. godine posjetilo 41.322 turista koja su ostvarila 100.804 noćenja. Primjećujemo porast noćenja od 2014. godine od 296,49%, odnosno porast noćenja 382,05% što je značajno, ali ipak je to samo 1,13% dolazaka, odnosno 0,56% noćenja unutar Splitsko-dalmatinske županije.

Slika 14: Broj turističkih dolazaka i noćenja u gradu Solinu od 2014. do 2019. godine

Izvor: Državni zavod za statistiku (URL20)

Brojke koje su rezultirale prenamjenom stambenih prostora i izgradnjom novih turističkih objekata su sljedeće - 2018. godine na području grada Solina bilo je registrirano 128 smještajnih objekata s 1.192 kreveta. Većina raspoloživih kreveta nalazi se u obiteljskom smještaju (63,45%) i hotelima (19,86%), dok je u kategoriji „Ostali ugostiteljski objekti za smještaj“ (apartmani, hosteli, kuće za odmor, sobe za iznajmljivanje i studio apartmani) bilo registrirano 216 kreveta (URL2).

Hotel *President Solin* smješten je u središtu Solina te raspolaže sa 92 luksuzno opremljene sobe i 4 rezidencijalna apartmana, a kategoriziran je s 5 zvjezdica. Kao prvi hotel u Solinu otvoren je 2009. godine i time je udario temelje ozbiljnog turizma na području grada.

Svega nekoliko koraka od ulaza u Arheološki park Salona 2017. godine se otvorio još jedan hotel – Hotel *Salona Palace*. Četiri etaže ukupne površine 4.200 m² vrijednosti 45 milijuna kuna sa 44 sobe i 3 apartmana. Iako nastavlja snažan turistički smjer grada, ipak se postavljaju pitanja njegovog pozicioniranja, građevinske dozvole unutar arheološke zone i arhitektonskog projekta.

Iako grad Solin turistički raste na osnovu splitskog i regionalnog turističkog rasta, ipak i sam može nešto ponuditi, naročito u smislu destinacije kulturnog turizma. Svjetska turistička organizacija je definirala kulturni turizam kao „putovanja motivirana kulturom poput studijskih, kazališnih i kulturnih tura, putovanja na festivale i slična događanja, posjete povijesnim lokalitetima i spomenicima, putovanja kako bi se proučavala priroda, folklor ili umjetnost te hodočašća“ (Kljaković Gašpić prema UNWTO, 2017). Bogatstvo kulturnih spomenika, kulturnih i vjerskih manifestacija održanih tokom godine (Svetkovine Male Gospe, Solinsko kulturno ljeto, Ethno ambient live i drugo (URL21) i turistički procesi na području grada jačaju put prema boljoj turističkoj budućnosti u Solinu. Nema sumnje da je turistički potencijal Solina kao odredišnog turizma u svrhu kupališnog i turizma sunca zbog količine industrije na obali i kakvoće mora za iduće stoljeće gotovo sigurno propao. Imajući tu činjenicu na umu, valjalo bi se okrenuti drugim vrstama turizma, prvenstveno kulturnom turizmu. Grčki, rimski, starohrvatski utjecaj koji svakih stotinjak metara ostavljaju novo arheološko „čudo“ je nešto što se treba iskoristiti i maksimalno valorizirati. Zaštititi, istaknuti i omogućiti posjet je prva faza u izgradnji novog turističkog centra, na koje bi se nadovezale konceptualnost svakodnevnice i marketing.

U gradu Solinu unutar kvartarnog i kvintalnog sektora djelatnosti 2019. godine nailazimo na 18 ustanova/vrtića koji pružaju usluge predškolskog odgoja i obrazovanja s 777 djece i prosječno 100 zaposlenih, 8 osnovnih škola od kojih su 3 matične i 5 područnih s 2.774 učenika i 1.194 nastavnika, tj. jednim nastavnikom na prosječno 14 djece, potom Dom zdravlja s 26 liječničkih timova, odnosno 4,6 liječnika obiteljske medicine na 10.000 stanovnika. Nailazimo i na policijsku postaju, ogranak općinskog i pravosudnog suda, kao i ostale državne urede – Hrvatski zavod za zapošljavanje, Zavod za javno zdrastvo, Katastarski ured i drugo.

Navedene funkcije bitne su u svakodnevnicu stanovnika Solina, ali i u poimanju grada izvana, odnosno u njenoj kategorizaciji na listi gradova prema opremljenosti centralnih funkcija. „Centralne funkcije podrazumijevaju sve djelatnosti u nekom naselju koje ne služe samo stanovništvu vlastitog naselja već i stanovništvu naselja u okolici; koriste se u naselju u kojem su

smještene i odnose se prvenstveno na djelatnosti tercijarnog i kvartarnog sektora djelatnosti“ (Kaufmann Radeljak, prema Malić, Vršer 2015:1). U svom istraživanju prema opskrbljenosti centralnim funkcijama, unutar hijerarhijskog stupnjevanja Petra Radeljak Kauffman stavlja grad Solin u treći red opremljenosti⁴. Karakter centralnih funkcija također se mijenja s društveno-gospodarskim razvojem (uključujući tehnološki razvoj i inovacije) i transformacijom prostora (Kaufmann-Radeljak, 2015).

Važna razvojna prigoda se javlja zbog neposredne blizine Splita koji je središte Splitsko-dalmatinske županije i drugog grada po veličini u državi. Nailazimo na razne pozitivne utjecaje ovog makroregionalnog centra koji se ponajviše ogledaju kroz „dostupnost visokoobrazovane radne snage i blizinu velikog broja ustanova visokog obrazovanja“ i kao takav djeluje i kao centar inovacija nadilazeći svoje granice. Zbog navedenoga treba naglasiti da „izolirano promatranje podataka unutar administrativnih granica promatrane jedinice lokalne samouprave neće omogućiti niti detektiranje stvarnih uzroka postojećeg stanja, a niti ponuditi prijedlog adekvatnih aktivnosti. U prvom redu jer lokalno tržište rada nadilazi administrativne granice promatranog grada, odnosno slika zbivanja u gradu Solinu je i značajnim dijelom odraz zbivanja u susjednim jedinicama lokalne samouprave, posebice unutar funkcionalne cjeline pod nazivom *Urbana aglomeracija Split* i njenog sjedišta grada Splita“ (URL1) Prostorna i gospodarska isprepletenost vidljiva je prvenstveno na tržištu rada putem dnevnih migranata, ali i kod ostale svakodnevne cirkulacije, bila ona vezana za edukaciju ili slobodno vrijeme.

4.5. SWOT analiza

Gospodarstvo Solina je rezultat kompleksnih zbivanja u prostoru, tj. društvenih i povijesnih događanja u određenom okruženju. Kvalitativno je dan njihov presjek kroz prethodna poglavlja, no kako bi se moglo prijeći na poglavlje o razmišljanjima o budućnosti i formuliranje strategije potrebno je taj isti presjek dalje metodološki sumirati i uokviriti. Najjednostavnija metoda za

⁴ Svrstava ga u takvu razinu jače opremljenosti zbog prisutnosti sljedećih funkcija: osnovna škola; u pravilu srednja škola; dom zdravlja ili dva i više doktora opće/obiteljske medicine; u pravilu ginekolog i/ili pedijatar; ljekarna; stomatolog; poštanski ured; više prodavaonica, u pravilu jedan ili više supermarket ili hipermarket; bankomat; poslovnica banke, u pravilu i FINA-e; sjedište grada ili općine. Eventualne funkcije: prekršajni i/ili općinski sud.

analizu okruženja je integralna analiza vanjske i unutarnje okoline - odnosno SWOT. SWOT analiza se odnosi na percipiranje slabosti i prijetnji stavljajući ih u suodnos razvojnih potreba, odnosno snaga i prilika za potrebe analize razvojnog dosega.

„Zbog svoje integrirajuće i obuhvatne uloge često se označava kao interno – eksterna analiza, a SWOT matrica se naziva i matrica unutarnjih i vanjskih faktora. Radi se o jednoj od najstarijih i najotpornijih tehnika strategijske analize koja se intenzivno rabi već četvrto desetljeće. Ona se tijekom vremena dokazala kao najtrajnija analitička tehnika koja se rabi u strategijskom menadžmentu“ (Gonan Božac, 2008). Tako sumirano SWOT analiza pruža jednostavni, ali korisni alat za evaluaciju strateškog pozicioniranja grada. Također se kod strateškog vođenja grada koristi u preliminarnim razinama procesa odlučivanja kao baza za strateško planiranje.

Unutarnja analiza sagledava gradske organizacijske mogućnosti kroz identifikaciju snaga i slabosti. Ova komponenta uključuje pitanja o prednostima samog grada, kao nekih poteza koje grad radi dobro i što je potencijalno vidljivo od ostatka ljudi kao snage (Caves, 2005). Konkretna pitanja isključuju postojanje jedinstvene razlikovne prednosti koje čine ovo poduzeće različitim od konkurencije, odabiranja ovog grada naspram konkurencije, proizvodi, usluge i prostor koje konkurencija ne može imitirati itd. (Gonan Božac, 2008). Također uključuje istraživanje slabosti grada koja pokušavaju identificirati što je moguće popraviti, na koja područja upravljanje gradom utječe loše, što treba biti izbjegavati a što raditi bolje (Caves, 2005) Pitanja još uključuju: postoje li operacije ili procedure koje mogu biti naglašenije, postoje li neka izbjegavanja kojeg bi grad trebao biti svjestan; je li grad zaostaje u određenim segmentima za konkurencijom i tako dalje (Gonan Božac, 2008).

Tako se kao snage ističu:

- Prostorna pozicioniranost - Grad Solin iskorištava svoju pozicioniranost na obali zaklonjenog zaljeva, na rijeci Jadro, podno najbitnijeg prijevoja prema unutrašnjosti Dalmacije već stoljećima. Ta važna strateška prednost je multiplicirana blizinom drugog najvećeg grada u Republici Hrvatskoj i postavljanjem Solina na njegovom ulazu, kao i blizine autoceste s druge strane. Procesom definiranja *Urbane aglomeracije Split* postoji mogućnost većeg iskorištavanja urbanih lokacijskih prilika.

- Pozitivne demografske promjene - Porast stanovništva između zadnja dva popisa od 25,85%, odnosno 11,08% od zadnjeg popisa stanovništva do danas. Pozitivni prirodni prirast i migracijski saldo. Povoljna demografska struktura stanovništva u odnosu na Republiku Hrvatsku i Splitsko-dalmatinsku županiju predstavlja prednost u budućem razvoju. Među rastom stanovništva i rast udjela visokoobrazovanog stanovništva dodatnu snagu jake baze ljudskog kapitala. Konstantni rast grada kroz zadnjih sto godina, prvenstveno gledajući zadnjih dvadeset godina daje nadu za daljnji rast. Kako u pogledu stanovništva tako i u pogledu gospodarstva.
- Porast broja poduzetnika - Godišnji porast poduzetnika od 12% sa 379 na 425, odnosno 25% u petogodišnjem periodu. Takav rast poduzetništva u gradu je velika snaga u razvoju ekonomije i samozapošljavanja. Stvara jedan segment unutar ljudskog kapitala i stanovništva općenito koji je bitan za budućnost.
- Razvijenost prerađivačke industrije i djelatnosti trgovine - Postojanje poslovnih subjekata koji spadaju u velike poduzetnike prvenstveno „AD Plastik d.d.“ i „Građa d.d.“ koje uz „Cemex“ mogu biti okosnica sustavnog i dugoročnog razvoja u gradu Solinu. Kao takvi, veliku poduzetnici privlače investicije, te su najodgovorniji za inovacije.
- Kulturna baština - Na solinskom području nailazimo na primjere spomeničke kulture od vremena antike do 20. stoljeća. Od ruina petog najvećeg rimskog grada, preko najdragocijenijih spomenika starohrvatske i starokršćanske kulture, do sve popularnije industrijske baštine. Kulturna je baština neobnovljivi ograničen resurs koji zahtijeva očuvanje, skrb, vrednovanje i korištenje prema načelu održivosti na kojima počiva i razvoj turizma. Kulturni turizam je jedan od najbrže rastućih oblika turizma koji u novije vrijeme bilježi značajne rezultate u odnosu na ostale vrste turizma.

Kao slabosti se s druge strane ističu:

- Usporavanje pozitivnih demografskih kretanja - Primjećen pad kretanja prirodnog prirasta od 2011. godine do danas. Tako se i postupno primjećuje i trend promjene kod populacije i iznad 60 godina koja raste. Nastavak pada dovodi do demografske stagnacije i kasnije depopulacije.
- Administrativne granice - Iako se prostire na 18km², površinska iskoristivost je znatno smanjena zbog planinskog masiva Mosor, zaštićenog područja rijeke Jadro, arheološke

zone Salona, izoliranog područja naselja Blaca itd. Također je prisutna rascjepkanost gradskih naselja koja nadilazi pješački prihvatljivu udaljenost, kao i pripadanje centralnih dijelova grada drugoj općini (Klis).

- Prometna infrastruktura - 41,86% svih cesta u gradu Solinu okarakterizirano je lošim ili vrlo lošim stanjem. Veliki prometni sustavi poput državne ceste D8 i željezničke pruge (pruga i ranžirni kolodvor) zatvaraju prilaz moru i dozvoljava razvoj grada u željenom smjeru. Uz sve to broj automobila u Solinu i okolici je u konstantnom porastu, dok turistički pritisak na grad Split i obližnje otoke dodatno pritišću i onako nedovoljno razvijenu infrastrukturu stvarajući velike gužve. Infrastruktura prometa u mirovanju je podkapacitirana u dijelovima grada.
- Identitet grada - Kada vidimo udio doseljenih 2011. godine (62,3 posto ukupnog stanovništva su doseljenici) i uzmemo u obzir nepostojanje centralnih funkcija srednjoškolskog, višeg i visokog obrazovanja, a kasnije i zaposlenja možemo se upitati o postojanju gradskog identiteta unutar grada. Rad na popunjavanju potrebnih urbanih sadržaja te stvaranju vlastitog identiteta koji će ga učiniti prepoznatljivim u široj konurbaciji u kojoj se nalazi, a i šire, može vrlo brzo pretvoriti ovu prijetnju u priliku.

Eksterne analize istražuju obilježja prilika, odnosno svega što ima potencijal povećati snagu grada, i prepreke ili prijetnje, odnosno sve što ima potencijal naštetiti gradu. Državni i regionalni utjecaj je važan kod odluke o donošenju novih inicijativa ili kod modificiranja ili ukidanja postojećih. Kod identificiranja prilika pitanja trebaju biti usmjerena prema dobrim prilikama koje su usmjerene prema gradu, kao promjene u tržištu, diverzifikaciji aktivnosti, promjeni u životnim navikama, tehnologiji, državnoj politici i dr. (Caves, 2005). Neka od postavljenih pitanja uključuju atraktivne prilike na tržištu: nove trendove i prilike koje mogu predvidjeti budućnost (Gonan Božac, 2008).

Kod identifikacije prijetnji pitanja bi trebala biti usredotočena na kao što su recesija, geopolitička zbivanja, klimatske promjene i dr. (Caves, 2005). Pitanja još uključuju poteze na županijskoj, regionalnoj i državnoj razini koji potiskuju razvoj grada, promjene u potražnji, utjecaju promjene u tehnologijama na tržište i drugo (Gonan Božac, 2008).

Kao prilike se naglašavaju:

- Globalni rast svjetskog gospodarstva - Svjetsko gospodarstvo raste svakim danom (periodički) i sve više je povezano. Radna mjesta se djelomično odvajaju od fizičkog mjesta rada putem interneta, tako da je dosta globalnih poslova dostupno i građanima Solina na jedan „klik“ udaljenosti. No, grad Solin nalazi se u regiji koja zaostaje za gospodarskim trendovima Europe, pa i svijeta. Ipak, danas možemo biti udaljeni tisućama kilometara od poslovanja određene industrije i opet bili uključeni na isto ekonomsko tržište. Brza prilagodba takvom tržištu je ključna ukoliko grad želi uspješno funkcionirati u budućnosti.
- Migracijski tokovi unutar EU i prema EU - Cirkulacija ljudi na tržištu rada postaje sve značajnija u okvirima Europske Unije. Trenutno je veći trend iseljavanja iz manje razvijenih prema više razvijenim članicama, ali primjetan je i rast udjela digitalnih nomada u kretanjima. Značajan je porast ekonomskih migranata iz ostatka svijeta sa odredištem unutar EU. Tu je također i sve učestalija cirkulacija studenata između članica, koja se i prelijeva na srednjoškolce i postdiplomante.
- Raspoloživost EU fondova - EU kohezijski i strukturni fondovi nude mogućnost financiranja različitih aktivnosti koji bi mogli pomoći u sučeljavanju s ključnim demografskim, infrastrukturnim i gospodarskim izazovima promatranog područja.

Dok se kao prijetnje nameću:

- Institucionalni okvir i zakoni - Grad Solin funkcionira unutar Republike Hrvatske i time je ograničen u svom djelovanju unutar zakona RH. Koliko god progresivan pristup zagovarao u svom budućem djelovanju malo će značiti ako nacionalni zakoni ne budu pratili trendove tržišta, ukoliko sudstvo i dalje bude neefikasno, porezi i upravna opterećenost velika.
- Nepostojanje demografske politike na nacionalnoj razini - Negativni trendovi koji se događaju na državnoj razini ukoliko situacija ostane ista preslikati će se u doglednom vremenu i na Solin. Demografska politika vođena inercijom trenutno je nepostojana i dovela je do negativnih i/ili niskih rezultata u svim demografskim statističkim pokazateljima na području Republike Hrvatske.
- Razvijanje drugih gospodarskih zona - Primjena populacijskih i gospodarskih politika ostalih urbanih prostora unutar Hrvatske i EU. Ukoliko grad Solin ne bude na istoj razini

napretka kao i ostali potencijalna je stagnacija. Javlja se i problem zanemarivanja južnog primorja u nacionalnim infrastrukturnim interesima, kao i cijelog prostora istočnog Jadrana u kontekstu Europe.

Ni ovdje ne postoje univerzalne smjernice o tome što bi moglo činiti snage i slabosti, prilike i prijetnje. Jasno je da će strateška situacija koja se analizira kao i individualne okolnosti organizacije utjecati na njihovo određivanje. Za svako polje u matrici mora se razviti lista strategija. Kad raste planirana nesigurnost, poglavito kod vremenski dugog perioda i kompleksnih sistema potrebni su ostali alati planiranja kako istražili ekonomsku okolinu i identificirali potencijalne rizike i prilike, te ih pripremili za više mogućih budućnosti (Lindgren Bandhold prema Shoemaker 2003). U takvim slučajevima treba pribjeći metodi scenarija razvoja.

5. Budućnost – Scenarij razvoja

Pristup scenarija razvoja kreće od pretpostavke da je budućnost smisao sadašnjosti. Budućnost u sebi sadrži više mogućnosti i nesigurna je, ali je ujedno aktivna, kreativna i dinamična u novonastajućim strukturama. Ovaj scenarij prema integralnoj podjeli s naglaskom na održivi razvoj biti će: prognozirajući – istraživat će posljedice određenog slijeda pretpostavki koje se nastavljaju na trenutno stanje; normativni – često će se oslanjati na specifične ciljeve koje treba postići, a pri tome uzimajući u obzir vrijednosti i interese; kvalitativni – temeljit će se na naraciji i kvalitativnom opisu puteva prema budućnosti i participativni – jer kao stanovnik Solina imam aktivnu ulogu u izradi scenarija. Ujedno će poprimiti perifernu prirodu dinamike u kojoj se opisuje kontrastni, diskontinuirani put prema budućnosti (Radeljak Kaufmann prema Van Notten i dr., 2016). Na pitanje gdje se scenarij treba koristiti se najčešće odgovara tamo gdje se pojavljuje nesigurnost u procesima odluke. Scenarij razvoja u tekstu će se voditi i smjericama Kosow i Gaßner koji kažu kako bi ovakva dimezija trebala staviti određene probleme u fokus onima koji su u poziciji moći pri odlučivanju (Kosow i Gaßner, 2008).

Kroz cijelu povijest Solin prati nestabilnost, pritom prvenstveno misleći na ekonomsku i demografsku nestabilnost, koja je imala velike amplitude rasta i pada. Grad koji je u jednom trenutku dosegao preko šezdeset tisuća stanovnika, pao je na manje od dvije tisuće, da bi se

intenzivnom industrijalizacijom popeo na skoro dvadeset tisuća stanovnika. Kako je prikazano u povijesnom pregledu i objašnjeno u poglavlju o kretanju stanovništva, ekonomija nekog prostora je pod direktnim utjecajem stanovništva. Prva i druga dividenda rasta stanovništva su dokazani zakoni korelacije između demografije i gospodarstva, pa jačanje oba segmenta grada treba biti u fokusu strategije razvoja. Ekonomija će teško napredovati bez rastućeg broja mladog aktivnog stanovništva, dok s druge strane stanovništvo neće rasti u ekonomski nesigurnim vremenima.

Od hrvatskog osamostaljenja ekonomska nesigurnost je promatrajući podatke amplitudno učestalija. Grad Solin je pod jakim utjecajem vanjskih faktora kao što su primjerice bila ratna događanja, privatizacija tijekom devedesetih, *big tech* kriza s prijelaza milenija, pa u konačnici i globalna kriza 2008. godine. Krize se na području Hrvatske događaju s vremenskim odmakom u odnosu na njihovu pojavnost u svijetu, nakon čega postaju vidljive u gotovo svim djelatnostima, s tim da se najviše mogu uočiti na području građevine. No, ipak stanovništvo grada Solina konstantno raste u promatranom vremenskom periodu. Jedan od faktora koji utječe na to jest razlika u cijeni nekretnina s obzirom na središte makroregije, odnosno Splita. Solin je dovoljno blizu samom centru grada Splita da, prvenstveno mlade obitelji, prihvaćaju život na periferiji kako bi si olakšali trenutnu životnu situaciju i ujedno stvorili prihvatljiviji privatni financijski plan. No, intenzivna gradnja u međuvremenu je rezultirala nizom infrastrukturnih problema unutar grada koji su se samom dijelom rješavali ili uopće nisu. Takva situacija u gradu nije pogodna za intenzivni gospodarski napredak, što je već bilo vidljivo iz podataka danih u prvom dijelu rada. Iako broj poduzetnika unutar grada raste, najviše je baziran na mikro i male poduzetnike koji koriste svoje privatne smještaje kao sjedišta svojih poslovnih subjekata. Možemo vidjeti relativno mali rast poslovnih prostora unutar grada, naspram stambenih jedinica što produbljuje problematiku grada Solina kao suburbanog dijela grada Splita.

Strategija razvoja grada Solina do 2025. detektira niz krucijalnih problema unutar grada, no čini se da ipak neke naglašava, dok druge umanjuje i ne daje im toliki značaj. Naime strategija je dokument naručen od vodstva samoga grada zbog čega (namjerno ili nenamjerno) neminovno dolazi do manjka samokritičnosti radi subjektivnije interpretacija dobivenih podataka. Drugim riječima, kvantitativni podaci koji su eksplicitno izneseni izunutar strategije, teško su čitljivi, jer ih se stalno uspoređuje s podacima urbanog područja, županije i Republike Hrvatske. Zbog navedenog je nemoguće ne pomisliti na djelomičnu pristranost u izradi dokumenta. Problem se i javlja kod pitanja fundamentalnosti upravljanja gradom gdje su uređeni sustavi unutar grada

uzeti „zdravo za gotovo“, a za suočavanje s određenim problemima vlasti, financijskih davanja i pristupa prostoru kao mjesta gospodarske i društvene aktivnosti su češće izostavljeni.

Ukoliko u obzir uzmemo međupopisni rast stanovništva grada Solina od 28,85% i pretpostavimo da će se takav rast i dalje nastaviti, Solin bi mogao doći na razinu antičke Salone već 2050-ih godina. Ako uzmemo samo rast od zadnjeg popisa stanovništva procjene kretanja stanovništva 2019. godine od 11.08% ta brojku od 60.000 stanovnika mogla bi se dosegnuti tijekom 21. stoljeća. Kako će grad tada izgledati pitanje je koje nas vodi na razinu zamišljanja, ali i nadanja - pretpostavke da će gradska uprava voditi racionalne poteze kako bi izbjegla i/ili ispravila stanje neorganiziranosti i kaosa, onečišćenja svih vrsta, gospodarsku neizvjesnost, u konačnici i problem neodređenosti identiteta na pojedinačnoj, ali i gradskoj razini.

Kao i u slučaju gospodarstva bilo kojeg grada u Hrvatskoj, tako je i gospodarstvo u Solinu splet niza različitih političko-prostorno determiniranih veza. U vremenu prijelaza u treće desetljeće 21. stoljeća vlasti u gradu su se zapitale kako nadići tu determinantu kroz moderno razmišljanje o iskorištavanju prostora, poslovanju i uštedi shvativši da kako bi grad postao kvalitetno samoodrživ treba biti sposoban za prilagodbu novim tehnologijama, novim stručnim zaposlenicima, novim izazovima i novim potrebama tržišta.

Scenarij razvoja grada Solina biti će ponuđen usporedno s dva aspekta pristupa razvitku grada, od kojeg se kao prvi uzima trenutni pristup koji se očituje od osnutka samog administrativnog grada 1992. godine. Takav pristup odlikuje se u povećanju gradske uprave, velikim fiskalnim i parafiskalnim nametima, jakoj regulativi prostora s baziranjem na građevinsku česticu, planskim planiranjem na razini grad – država (EU), prihvaćanjem efekata suburbanizacije i socijalnoj politici. Takav Solin budućnosti ćemo u svrhu ovog teksta nazvati - *Upravni Solin*. Gotovo dijametralno suprotni pristup u stavovima vezanim za razvitak grada koji se očituje u smanjivanju gradske uprave, smanjivanjem gradskih fiskalnih i parafiskalnih nameta, slobodnoj regulativi prostora baziranoj na struci, tržišnom planiranju na razini javno-privatnog partnerstva i gospodarskoj politici u ovom kontekstu ćemo nazvati – *Tržišni Solin*. Bez obzira što se ovi modeli u nekim stvarima popudaraju, dok se u mnogo drugih detalja ne slažu, gore navedene su temeljne razlike koje će oblikovati život i gospodarstvo unutar izmjene jedne generacije. Obzirom na to, u idućem poglavlju će se objasniti navedeno i pokušati povezati s rezultatima SWOT analize.

Grad Solin kao „gospodarski“ subjekt iz godine u godinu raste, povećava mu se broj zaposlenih, pa tako i rashodi za zaposlenike koji su 2019. iznosili 39% ukupnih rashoda (URL23). Veliki dio navedenoga otpada na takozvani „vlastiti pogon“ koji je zapošljavao 63 ljudi koji obavljaju komunalne poslove po gradu. Ukupni rashodi su iz godine u godinu veći od zamišljenih brojeva na početku godine. Tako su samo u 2019. godini oni veći za 16,3% i pretpostavka je da će se takav trend samo nastaviti. Jedino pokriće istih je prodaja imovine, pomoć i zaduživanje. *Tržišni Solin* se s druge strane protivi politici rastrošnosti i nepotrebnog zaduživanja, što bi značilo kraćenje troškova administrativnih rashoda na minimum. Prvenstveno se odnosi na *outsource* „vlastitog pogona“, a kasnije putem procesa digitalizacije i gradske uprave, jer kako bi grad bio konkurentan i kako bi mogao pratiti velike informacijske sustave ključan faktor je digitalizacija poslovanja i prihvaćanje koncepta pametnog grada. Tehnologije pametnog grada napreduje nevjerojatnim tempom, tako da „pametne“ i digitalne tehnologije nisu više korištene u izolaciji, već su dostupne svima i u oblicima sustava, povezanosti i digitalnih ekosistema te pružaju promjenu u kontekstu industrije, pa i samih korisnika. Edukacija zaposlenika i primjena novih tehnologija je ključna u optimizaciji dnevnog obavljanja poslova. Potrebna je integrirana infrastruktura koja bi omogućila da se svi „sektori i vlasnici sektora integriraju u jednu cjelinu, u kojoj će svaki sudionik ili vlasnik procesa imati pristup svim informacijama potrebnim za donošenje odluka koje su bitne za dovršavanje gospodarskih procesa u gradu Solinu“ (Miletić, 2019:46). To se ne odnosi u prvom redu na smanjivanje uprave *per se*, već na proces zamjene *paper pusher* birokrata s ciljanom obrazovnom skupinom ljudi za poslove upravljanja. „Zadaća je menadžmenta poslovnog procesa potpuno otkloniti ili minimalizirati utjecaj slabih mjesta. Kada se uklone svi uočeni problemi i nakon što se otklone i u poslovnom procesu tek tada se kreće k daljnjoj fazi optimizacije procesa, kojemu je cilj pojednostaviti proces uz što manja ulaganja. Osim optimizacije procesa bitno je da se uvedu neki noviteti u sami proces koji do sada nisu bili primijenjeni, jer se time dodatno dobiva na pojednostavljenju samog procesa i smanjenju kompliciranost i razumljivosti“ (Miletić, prema Brumec 2019:3). Upravo je obrazovana skupina upravnih djelatnika ključna ukoliko grad Solin želi pratiti globalne trendove razvoja gradova asimiliranih vremenu i svijetu u kojem živimo. Navedenim modelima upravljanja gradom radi se u konačnici na dugoročnom smanjenju potrošnje gradske uprave optimalizacije fiskalnih ciljeva. Alokacijski, redistributivni i stabilizacijski fiskalni ciljevi su bitni, ali ušteda je prioritetnija, jer „svaka kuna“ koju grad uštedi je „kuna više“ koju koja će ostati u novčanicima njegovih građana.

Smanjenjem broja ili ostajanje na relativno istom, ali stručnijem osoblju i smanjivanje opusa djelatnosti kojima se grad bavi i koje grad financira se direktno odražava na fiskalnim i parafiskalnim nametima od strane grada dajući mogućnost smanjenja prireza u gradu, a kasnije i ostalih poreza i naknada, tj. svih nameta koji su u ingerenciji gradske uprave. Znajući kako smanjenje nameta direktno utječe na ekonomski rast (Myles, 2000) *Tržišni Solin* je orijentiran upravo prema takvoj politici.

Ukidanjem prireza *Tržišni Solin* bi tako svakom zaposlenom dao mogućnost da se određeni godišnji iznos uštedi, potroši (potencijalno unutar grada) ili investira. Takva prilika uštede je jedan od *pull* faktora koji će potencijalno privlačiti nova doseljavanja u situaciji u kojoj vidimo usporavanje pozitivne prirodne promjene i pozitivnog migracijskog salda. Postupno smanjivanje komunalnog doprinosa je povezano sa uspješnosti *outsourc*e-a i ukupnih ušteda poslovanja uprave grada. Smanjenje ove vrste naknade daje mogućnost veće konkurentnosti na tržištu nekretnina stambenih i poslovnih jedinica. Ukidanje poreza na potrošnju možda ne zvuči kao važan segment u ukupnoj promjeni cjelokupne ekonomije u gradu Solinu, ali daje pozitivan primjer u poticanju zarade njegovih stanovnika. Međuostalim, s nižim cijenama u ugostiteljskim objektima potencijalno se može utjecati na zadržavanje dijela stanovnika unutar granica vlastitog grada u trenucima slobodnog vremena (*leisure time*), a ne „bježanju“ prema većem centru - Splitu.

Vidljivo je kako smo unutar SWOT analize došli do zaključka da je prostorna pozicioniranost prva, a možda i „najjača“ snaga grada Solina koja se smjestila u samom centru aglomeracijske regije Split i na sjecištu svih bitnih prometnica unutar nje. Ipak, prostorna ograničenost u vidu vertikalne raščlanjenosti, administrativno nelogično uređenih granica čine prostor od samo 18km² puno manje iskoristivim, te ukoliko se ne promijeni pristup u planiranju prostora, grad će uskoro dosegnuti maksimalni kapacitet izgradnje i privlačnu odrednicu imigracije, pa time i ekonomije. Upravo je regulativa prostora iduća važna točka razilaženja između *Upravnog Solina* i *Tržišnog Solina*.

Upravni Solin ograničio je svoj fizički prostor svojim važećim prostornim planom. Kratkoročnost prostornog plana vidljiva je u projekciji demografskih promjena za koje je izrađen, tj. za 26.000 stanovnika i ukupno 10.000 radnika (URL28). Uz to, prostorni plan na snazi je maksimalno strukturiran tako da ne propituje udaljenost među naseljima, tu je

nepostojanje centara okupljanja, zelene površine, smanjen pješačka pokretljivost (prohodnost), prisutna je prometna zagađenost itd. Uz neizbježno zoniranje *Upravni Solin* naglasak stavlja na česticu zemlje unutar određene zone. Obzirom na to, unutar nebrojenih regulacija od dopuštene visine, maksimalne površine zgrade i minimalne površine, grad je ograničen maksimalnom razvoju unutar iskoristivosti površine čime se potvrđuju rezultati istraživanja koji pokazuju da zoniranje ima veći utjecaj na oblikovanje grada nego geografija, demografija i promet kombinirano, dok potenciranje uloge stanovanja nad industrijom daje negativne ukupne rezultate u gospodarstvu grada (Shertzer i dr., 2016:16).

Tržišni Solin promišlja ideju zoniranja, jer je uvidio manjkavost u dosadašnjem razvoju grada s aspekta poticaja gospodarske djelatnosti i općenito nepridržavanja odredbi prostornog plana. Pri tome odabire pomalo radikalni pristup planiranju prostora ukidajući većinu zona i odmičući se od regulacije prostora baziranom na građevinskoj čestici. Tako smanjuje zone na dvije - zaštićenu i mješovitu. U zaštićenu zonu spadaju arheološka zona, zelena zona, zaštićena zona obalnog pojasa, infrastrukturne zone i ceste, dok u mješovitu zonu ulaze svi stambeni i gospodarski-industrijski objekti. U tom slučaju primat se daje tzv. *bonus* zoniranju, poznatom kao poticajno zoniranje, koje daje mogućnost gradu odobriti gradnju u neodređenom obujmu ukoliko izvođač nadoknadi izvođenje izvan gabarita izgradnjom ili očuvanjem javnih sadržaja kao što su trgovi, igrališta, garaže, ceste, zelene površine i dr., potičući izgradnju građevina mješovite namjene. Svako novo izgrađeno zemljište je potencijalna mogućnost davanja dodatne vrijednosti gradu.

Tržišni Solin bi u cjelokupni proces uključio osnivanje ureda za prostorno planiranje u kojem bi bili zaposleni stručnjaci različitih disciplina - arhitekti, urbanisti, građevinari, prometni stručnjaci, ekonomisti, sociolozi, geografi i ostali koji bi tvorili nepristrano vijeće koje bi reguliralo novogradnju. Zadaća vijeća bila bi evaluirati svaki zaprimljeni zahtjev za izgradnju novih i nadogradnju postojećih objekata proučavajući prostorni utjecaj određenih zgrada, fokusirajući se prvenstveno na susjedstvo, pa tek onda na grad. Dakle, vijeće bi bilo fundamentalno u odobravanju projekta, s tim da bi prethodno odlučivao o smjernicama za izgradnju (o pitanjima materijala za izgradnju, sadržaja koje treba dodati ili prenamijeniti u gradu, o pitanju količine zelenila itd.). Drugim riječima, o svemu što je potrebno jednom tranzitno orijentiranom gradu koji naglašava grupiranje i miješanje poslova, stanovanja, trgovine, ugostiteljstva, prometa i ostalih javnih sadržaja (Craves, 2015). Dugoročno gledano,

stanogradnju je neophodno planirati s obzirom da predstavlja poticajni element gospodarstva u cjelini te da je i važan element tržišta koji ima svoj socijalni aspekt kao jedne od osnovnih potreba čovjeka.

Od navedene promjene pristupa prostornom planiranju bi korist trebali imati svi sudionici grada podjednako. Prije svega poduzetnici koji će na jednostavniji način dolaziti do uredskih prostora i proizvodnih postrojenja kojima će cijena najma i izgradnje s vremenom opadati, grad koji će prebaciti jedan dio svoga djelovanja na privatni sektor, te na kraju stanovnici na koje će efekt multidimenzionalne gradnje biti najočitiji. S jedne strane otvaranjem novih radnih mjesta unutar grada, a s druge strane nadopunjavanjem urbanih sadržaja koji su gradu Solinu prijeko potrebni kako bi ušao u prvi stupanj centraliteta. Grad bi u takvom kontekstu mogao demografski rasti, jer bi stambene jedinice bile izgrađene u većem obujmu nego do sada te bi cijena bila stabilna i prihvatljiva.

Bonus zoniranje bi predstavljalo izvanrednu priliku izravne integracije privatnog sektora u javni diskurs. Javno-privatno partnerstvo „podrazumijeva suradnju tijela javne vlasti s privatnim sektorom“, u ovom slučaju lokalne vlasti, sa „ciljem zadovoljavanja neke javne potrebe“ (Puljić, prema Persoli, 2017:19). Iako *Upravni Solin* takvu suradnju primjenjuje od početka svoga postojanja to se uglavnom odnosi na izvođenje odabranih javnih radova na području grada. *Tržišni Solin* se pokušava odmaknuti od cijelog projektno-realizacijskog procesa, kako bi uštedio na vremenu i resursima. Tu se možemo vratiti i na prethodne komunalne doprinose i naknade putem kojih grad sudjeluje u troškovima s efektivnom kamatom od 0%. Određeni rizici postoje u izvedbi ovakvog partnerstva, pa se prvenstveno spominju projektni, tehnološki financijski, politički i ekonomski rizici (Puljić, 2017). *Upravni Solin* je do sada isključivo samostalno financirao svoje projekte i/ili od strane države ili Europske Unije. S minimalnim uspješnim postotkom povučenih sredstava iz ukupnog fonda europskih poticaja nejasno je odbijanje suradnje s privatnim sektorom naspram poticanja istog.

Svako ulaganje u gospodarstvo grada Solina rezultirat će dugoročno s pozitivnim multiplativnim učincima na sam grad, a time naravno i na njegovo stanovništvo. Tu se također razlikuju promišljanja *Upravnog* i *Tržišnog Solina*. Prema *Upravnom Solinu* grad bi trebao ojačati gospodarstvo s izravnim poticajima prema privatnim subjektima pritom misleći na novčane poticaje za osnivanje obrta, određene poticaje za poslovanje te poticaje u poljoprivredi. Grad

Solin je prema troškovniku iz 2019. godine u navedeno uložio 721.422 HRK, odnosno 0,06% svojih ukupnih prihoda. S druge strane iste godine je izdvojio 6,26% ukupnih prihoda na socijalnu skrb, time pokazujući pozitivan stav prema socijalnoj politici grada, naspram efektivnoj gospodarskoj.

Tržišni Solin ne isplaćuje novčane naknade novim gospodarskim subjektima, već novac predviđen za gospodarstvo ulaže u diverzificiranu potporu gospodarstvu. Tako otvara na području Solina poslovne inkubatore u kojima poduzetnici dobivaju mogućnost korištenja otvorenog prostora za rad, konferencijskih sala, skladišta i ostalih primarnih segmenata za poslovanje. Uz to pružaju mogućnosti računovodstvenih usluga, pomoći s birokracijom, te pravne usluge kod patentiranja, zaštite intelektualnog vlasništva ili pravnih sporova. Takvi centri nisu samo mjesto stvaranja novih poduzetnika već i mjesto za razmjenu ideja, edukaciju i učenje, razvoj projekata i suradnju.

Ulaganje u ljudski kapital nastavlja se na dugoročno razmišljanje o samom gospodarstvu grada gdje se obrazovanje ističe kao njegova najbitnija odrednica. Da bi zajednica opstala ona mora imati razvojnu orijentaciju, odnosno orijentaciju na budućnost. Bogatstvo grada se može direktno povećavati razvijajući ljudstvo, prvenstveno za upravne potrebe, a nadovezano i za potrebe tržišta. Takvo okretanje specijaliziranim stručnjacima različitih profila za koordinaciju i harmonizaciju ljudskih resursa te njihovim osposobljavanjem za efikasno planiranje, organiziranje, koordiniranje i upravljanje javnom upravom i gospodarskim subjektima moguće je ostvariti značajan doprinos razvoju (Mujić, Legčević, 2008:201). Strateško ulaganje u specijalizaciju i/ili visoko obrazovanje svojih stanovnika Solinu daje snažnu radnu bazu za sve poduzetnike voljne ulaganja u ekonomske djelatnosti svih vrsta i uspješnost u nadolazećoj ekonomiji znanja. Ipak, gradu je potrebno osiguranje da isti educirani radnik u kojeg je uloženi određeni novčani iznos ostane živjeti na području Solina nakon svoga obrazovanja. Iako je moguć ugovorni dogovor, potrebno je raditi na dugoročnim beneficijama koje se očituju u pojavnosti centralnih funkcija, infrastrukturi i identitetu.

Centralne funkcije su, kao što je već spomenuto, na razini drugoga reda što bi značilo da su bazično pokriveno. Ipak, kada govorimo o takvim funkcijama kao beneficijama ostanka u Solinu govorimo o spomenutom slobodnom vremenu bilo ono realizirano u aktivnom obliku ili dokolici. Manjak i/ili manjkavost sportskih objekata, pješačkih i biciklističkih staza,

ugostiteljskih objekata s naglaskom na restorane, javnih događanja u obliku koncerata, festivala, sajмова utječe na zadovoljstvo stanovnika kao korisnika javnog prostora kao i identiteta koji iz toga proizlazi. Nepostojanje pješačke zone i/ili gradskog trga koji bi poticao intenzivniju interakciju Solinjana dodatno produbljuje problem. Identitet grada dolazi od njegovih stanovnika, pa se preko zajednice prožima na grad u cjelosti. Grad prepun povijesne simbolike trenutno prolazi kroz identifikacijsku krizu, jer njegovi stanovnici „ne žive“ u njemu. To se odražava dugoročno i na gospodarstvo zbog toga što će poslodavac uz ekonomske faktore uključiti i navedene pri odabiru lokacije za svoje poslovanje, pri tome prvenstveno aludirajući na poslodavce tercijarnih i kvartarnih zanimanja koji su pokretači modernog doba.

Ograničenost iskorištavanja slobodnog vremena očituje se i kod druge spomenute funkcije – infrastrukture, tj. u ovom kontekstu prometne infrastrukture koja je ograničavajuća u oblicima neiskoristivosti s jedne strane i pretjeranom uzurpacijom prostora s druge strane. Nemogućnost slobodnog kretanja gradom ne predstavlja problem samo dokoličarima, već svim stanovnicima grada.

Prometna zagađenost urbanom mrežom cesta je problem koji iz godinu u godinu poprima sve više negativnih karakteristika. Porast broja automobila u gradu je od završetka rata do danas „eksplodirao“ što je rezultiralo automobilskom i cestovnom zakrčenošću vidljivom u svim naseljima, kako s prometom u kretanju tako i onom u mirovanju. Takva infrastruktura dovela je do rascjepkanosti, gužve, buke i zagađenosti. U navedenom prvenstveno pati stanovnik Solina, rezident koji živi uz prometnicu, pješak i na kraju poduzetnik. Ekonomski utjecaj takve infrastrukture je vidljiv u korelaciji s izgubljenim vremenom, potrošnjom goriva i smanjenju ekonomske učinkovitosti. Vertikalna razina utjecaja je osjetna od individualnog sudionika prometa, operativnih troškova tvrtke pa sve do razine grada, pa i šire.

Promjena svijesti o prometu unutar grada neovisno o navedenim modelima upravljanja treba razviti svijest o alternativnim mogućnostima prijevoza, prvenstveno misleći na pješake i bicikliste koji bi kao „najzelenija“ i najjeftinija opcija trebale imati primat kod dizajna grada kao i kod prometnog planiranja. Dok bi se druga faza trebala biti koncepcija poboljšanja javnog prijevoza, korištenja motocikla, *carshareing*-a, *carpooling*-a i sličnog.

Sljedeći problem je udaljenost određenih naselja unutar administrativnih granica naspram „centra“ po nekoliko kilometara. Rješenje problema je ključno u unificiranju svih dijelova grada

u jednu cjelinu i važna prepreka pri okretanju problematici međugradske povezanosti. Prvi takav je revitalizacija željezničke mreže koja prolazi gotovo kroz centar Solina, s tim da stanovnici Solina trenutno nemaju mogućnosti njenog korištenja. Prometne gužve na ulazu u Split, tj. na području Solina za vrijeme dolaska i odlaska na posao (a za vrijeme turističke sezone i tijekom cijelog dana) su svakodnevni problem. Realizacija implementacije željezničke linije prema Splitu i potencijalno prema Kaštelima i aerodromu treba dati novu dimenziju važnosti unutar urbane regije Split čime bi profitirali ne samo stanovnici, već i solinski poduzetnici čiji će zaposlenici na lakši, jednostavniji i brži način stizati do mjesta rada i to ekološki najprihvatljivijim kopnenim prijevozom. Problematika koja se javlja kod željeznice preslikava se i na cestovni promet međugradskog karaktera, gdje je primjetno da stanovnici Solina za odlazak u bilo koji grad u Hrvatskoj (osim Kaštela, Trogira i Sinja) moraju putovati u centar Splita, iako se isto putovanje djelomično odvija i na području Solina nadodajući time preko pola sata svakom međugradskom putovanju.

Rješavanjem problema prometa, tj. maksimalnim oslobađanjem prostora od prometa i kroz integralni pristup kvaliteti života unutar grada stvaraju se dugoročni preduvjeti za rast gospodarstva. Oni će prvenstveno biti vidljivi brzim rezultatima u turizmu, a kasnije i privlačenjem sektora „nove ekonomije“, prije svega digitalnog nomadstva i poslova informacijskih tehnologija. Gledajući na turizam i to prvenstveno na njegov kulturni aspekt, oba modela upravljanja grada Solina imaju jednoobrazan pogled na jednu od najvećih snaga grada. Baza takvog turizma u Solinu treba biti i je predstavljena kulturna, odnosno spomenička baština spomenuta u SWOT analizi. Prema činjeničnom sagledavanju ona se nalazi u samom vrhu spomeničke baštine u Republici Hrvatskoj, ali je ujedno i među najmanje iskorištenima. Oba modela upravljanja uzimaju u obzir kako su javne investicije neizbježne u pogledima kulturne baštine što stavlja ovu problematiku u najviše instance djelovanja grada kao neobnovljivi, ograničen resurs koji zahtijeva očuvanje, skrb, vrednovanje i korištenje prema načelu održivosti na kojima počiva i sam razvoj turizma. Kulturni turizam s druge strane je jedan od najbrže rastućih oblika turizma. „Turizam i kultura međusobno korespondiraju, no stupanj njihove povezanosti ovisi o razini dostignutog stupnja kulturno-civilizacijskog razvitka. Ukoliko se to stavi u odnos sa činjenicom da se danas procjenjuje da oko 40% svih međunarodnih putovanja uključuje komponentu kulture dolazi se do potrebe intenzivnijeg i bržeg razvoja ovoga proizvoda kako bi se bolje iskoristili njegovi potencijali. U tom kontekstu potrebno je valorizirati razne

oblike baštine i suvremene kulturne produkcije, identificirati projekte nacionalnog i regionalnog značaja te definirati razvojni model kojim kultura i turizam mogu ostvarivati sinergijske učinke“ (Kljaković- Gašpić, 2017 prema Geić, 2007:30). Tu bi naglasak bio na snažnom vrednovanju povijesne arhitekture, odnosno nultu stopu uništenja kulturne baštine, pritom kvalitetno pristupajući realizaciji vizije budućeg razvoja turizma i pozicioniranjem područja Solina u ukupnom tržištu i stvarajući odgovarajući imidž kod turista.

Rezultatski utemeljen imidž je segment na kojega se svodi gospodarski napredak grada Solina i u poljima „novih tehnologija“. Poslovno pristupanje određenom prostoru od strane poduzetnika je utemeljeno na imidžu promatranog prostora po odnošenju prema prostoru i društvu, a ponajviše i odnosu prema tržištu. Pitanja o spremnosti adaptiranja grada novim vanjskim prilikama nisu jednostavna pitanja, no dionici zanimanja „novih tehnologija“ s njima pristupaju kod svog odabira, jer su s istim pitanjem suočeni u svakodnevnom poslovanju.

Upravni Solin i Tržišni Solin imaju težak zadatak s obzirom na navedeno u prethodnom dijelu teksta. Kako će Solin izgledati ovisi o iskorištavanju snaga i prilika, te ispravljanju slabosti i izbjegavanju prijetnja. Kako će izgledati u budućnosti je teško za predvidjeti. No, moguće je ponuditi empirijsko projiciranje bazirano na geografskom aspektu, povijesnim kretanjima i trenutnim trendovima. Pretpostavlja se da će grad Solin nastaviti rasti u demografskim, prostornim i gospodarskim aspektima, a na pitanje u kojoj mjeri u potpunosti ovisi o međudjelovanju njegove uprave, poslodavcima i stanovnicima. Na rast Solina mogu se nadovezati samo nadanja o utjecaju grada na cjelokupni gradski život, nadanja da će se u gradu primijeniti globalne moderne metode planiranja. U tom slučaju će Solin budućnosti biti grad okrenut prema principima otvorenog slobodnog tržišta uređenog unutar postavki novog urbanizma, kao što su koncepti pametnog rasta, održivog razvoja, tranzitno orijentiranog razvoja, itd.

Navedeno će u konačnici rezultirati jednom globaliziranom mediteranskom verzijom vrtnog grada gdje je grad uredan i vizualno uobličen. Adaptacija pravila dalmatinske gradnje primjetna u svakoj ulici, ali isto tako su privatne investicije i neograničenost u planiranju dovele do stvaranja jedinstvene arhitekture, pa i nekoliko novi orijentira. Promet u gradu bio bi sveden na minimum, pa bi centar grada i sva zaštićena područja bile pješačke i biciklističke zone, dok bi javni prijevoz bio odabir većine za (malo) veće udaljenosti. Zelene površine bile bi

rasprostranjene po cijelom gradu u obliku mikro parkova, rekreacijskih zona, zelenih krovova i javnih vrtova.

Javno-privatno partnerstvo bilo bi vidljivo u svim dijelovima grada. Tako bi grad Solin maksimalno iskoristavao gospodarski potencijal urbanog područja što bi potvrđivali pozitivni tokovi ekonomije na području grada. Solin i dalje baštini svoje industrijsko nasljeđe, ali u smanjenom obujmu. Proizvodnja bi se i dalje odvijala na području grada u obliku srednjih poduzetnika koji bi se premjestili u rjeđe naseljeno zaleđe kad bi dosegli određenu veću razinu proizvodnog kapaciteta dok bi im u Solinu ostala uprava, istraživanje i razvoj i ljudski resursi. Primat bi preuzele djelatnosti informacijskih tehnologija, medicine, školstva, znanosti i uprave u ukupnom godišnjem prihodu. Ipak i dalje najveći broj stanovništva unutar tercijarnog sektora, te on i i dalje stoji kao okosnica cijelog gospodarstva. Tu turizam daje dodatnu vrijednost cijelom sektoru. Salona je konceptualiziran i teritorijalno definiran arheološki park kojeg na godišnjoj razini posjećuje tisuće stranih i domaćih turista. Ostali arheološki spomenici na području grada su maksimalno istraženi i valorizirani. Marijansko svetište posjećuje na stotine vjernika dnevno uz obavezno razgledavanje grada. Dolazak u Salonu i Solin je želja gotovo svih Hrvata, a i obavezna stanica svih turista u prolazu ovim dijelom države. Broj posjetitelja potiče i javno-privatna ulaganja u kulturu i ugostiteljstvo koje nadilazi potrebe stanovništva grada.

Intenziviranje cjeloživotne edukacije je stvorilo fleksibilan, sposoban i okretan ljudski kapital. Njegovi stanovnici su specijaliziraniji neovisno na kojem stupnju obrazovanja i to se odražava na njihovim plaćama, i u mogućnosti su sami rješavati određene probleme, ali i preuzeti veći rizik na tržištu. Kako rastu plaće tako raste i budžet grada Solina koji ponovno može kalkulirano ulagati u prostor kojim administrira. Gradska uprava preko 80% zarađenog troši direktno u infrastrukturu i obrazovanje. Ostatak tek na upravljanje, planiranje i marketing kako bi učvrstio poziciju jakog ekonomskog i kulturnog centra. Održivog grada koji će spremno dočekati demografski rast do razine antičke Salone, sa dostizanjem brojke od šezdeset tisuća stanovnika. Naravno, na rezultate ovakve empirijsko-utopističke budućnosti će utjecati isključivo menadžment grada i kretanje tržišta.

Adam Smith za tržište kaže da je prožeto nepredvidljivim okolnostima. Akteri koji u njemu sudjeluju su dogovorili da igraju igru, čiji rezultat djelomično ovisi o slučaju, a djelomično o umijeću snalaženja unutar određenih pravila (Smith, 1759). Milton Friedman nastavlja

usporedbu pa kaže kako vlast treba biti „sudac, a ne aktivni igrač“ u tržišnoj ekonomiji (Friedman, 1962). Lokalna vlast bi se trebala spustiti na još niži nivo „igre“ i biti „osoba“ koja priprema teren za „igru“ kako bi „igračima“ uvjeti bili što bliži idealnima u njihovom međusobnom djelovanju u tržištu. To se u okvirima mogućega bazira na planiranje javnog prostora, planiranje zadovoljavajuće infrastrukture, potpore u obliku znanja i informacija, stvaranja zdravog društvenog okruženja i javnog kapitala. Tako da bilo kakva ideja o planskoj ekonomiji u gradu Solinu bi bila suluda, grad bi trebao shvatiti da je najbolje s njegove strane omogućiti najbolji mogući „teren“ za razvijanje ekonomije koliko mu to njegova uloga dopušta. Tako bi se područje grada Solina maksimalno, koliko je je to u moći samoga grada, približilo slobodnom tržištu (tj. ekonomskoj slobodi) i prosperitetu. To nije jedini preduvjet bogatog Solina u budućnosti, ali je sigurno nužan preduvjet.

6. Zaključak

Solin je mjesto robne razmjene još od antike. Grad pod rimskom upravom došao je do skoro tri puta većeg broja stanovnika nego danas. Spletom povijesnih okolnosti grad se smanjuje na samo djelić svoje tadašnje veličine i postaje mjesto granice i sukoba, ali nikad ne izgubivši svoju prostornu funkciju u svrsi trgovine na obalama rijeke Jadro. Pronalaskom nalazišta lapora otvara se nova dimenzija sekundarnog sektora koja postepeno pretvara naselje u grad. Intenzivnim procesom litoralizacije i sustavnim baziranjem industrije na području Solina, a kasnije i oduzimanjem navedenog uvjetovali su prostornu stratifikaciju grada Solina i njegove okolice. Grad Solin postaje eksopolis svoje vrste. Danas u gradu ne postoji definirani centar, fizički su naselja odvojena, *urban sprawl* je vidljiv na području gotovo cijelog grada, veliki dio stanovništva su doseljenici prve generacije, većina mladih se školuje izvan njega, velik broj zaposlenih radi izvan njegovih granica. Potencijalno se dovodi u pitanje integritet grada kao samoupravne jedinice i njegova funkcionalnost unutar uže konurbacije Splita.

Upravo radi izbjegavanja takvog scenarija dana je i alternativa kroz scenarij razvoja. Kroz kreativno-narativno razmišljanje predložena je politika upravljanja i točke interesa na kojima bi se bazirala daljnja pospješena gospodarskih tokova. Dva različita pristupa u teorijskom viđenju upravne moći rezultirat će sasvim drugačijim gradovima u budućnosti. U radu nije namjera nametati određena razmišljanja u smislu uvjetovanosti rezultata, već pružiti mogućnosti daljnjeg

razvoja. Ova razmišljanja su pokušaj poticaja u promišljanju sutrašnjice s drugačijeg aspekta. Ona su djelomično i subjektivna, pod utjecajem liberalnih teorija i modernih tehnika planiranja gradom. Planiranje grada bi trebalo biti integralno i u proces uključivati i upravu, i poduzetnike, i samog građanina. Kasniji napredak jedino je moguć kroz znanje, jer „napredno“ društvo ovisi o procesu učenja i imitacije, a prepoznavanje konačne kreirane želje budućnosti daje samo poticaj daljnjem trudu (Hayek, 1962).

Kako će grad Solin izgledati, hoće li dosegnuti broj stanovnika antičke Salone i na kojoj razini će njegovo gospodarstvo biti, tako ostaju otvorena pitanja, koja će se s vremenom pokazati. No, na njih će utjecati pristupi iskorištavanja snaga i slabosti danih u SWOT analizi kao i problema detaljnije istaknuti u scenariju razvoja. Tu su naravno i vanjski utjecaji koji nisu zanemarivi, od onih aglomeracijskih, preko državnih do globalnih. Pronalaženje važnosti, kako gospodarske tako i društvene, unutar potencijalne *Urbane aglomeracije Split*, predstavlja daljnji smjer pristupa scenariju razvoja grada Solina.

7. Popis literature

1. Bereš, M., 2014: Salona, *Essehist* 6, 2-7.
2. Bloom D. i dr., 2003: *The Demographic Dividend A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change*, Population matters –RAND, Sjedinjene Američke Države.
3. Božić, N., 1997: Solin- pregled povijesnog i urbanističkog razvoja grada, *Prostor* 5 (2), 357-377, Zagreb,
4. Cayes R.W. 2005, *Encyclopedia of the City*, Taylor & Francis, New York, Sjedinjene Američke Države.
5. Čerluka P., 2020: Analiza uspješnosti poslovanja Ad plastik d.d., Diplomski rad, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:172846> (10.1.2021).
6. Didović, A., 2020: Marka za cijelu porodicu. Povijest poduzeća "Jugoplastika" u 1970-im i 1980-im godinama, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, Zagreb, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:267771> (12.1.2021).
7. Đurđek, D., 2016: Gospodarenje azbestnim otpadom, Završni rad, Sveučilište Sjever, Koprivnica, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:122:752239>, (12.1.2021).
8. Friedman M., 1961: *Kapitalizam i sloboda*, University of Chicago Press, Sjedinjene Američke Države.
9. Glavurdić J., 2018: Demografska obnova grada Solina, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, PMF, Odjel za geografiju, Zagreb, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:217:817022>, (20.12.2020).
10. Gonan Božac, M., 2008: Swot analiza i tows matrica – sličnosti i razlike. *Ekonomska istraživanja*, 21 (1), 19-34.
11. Hayek, F.A., 1960: *The constitution of liberty*, University of Chicago, Press Ujedinjene Američke Države.
12. Katić, L., 1952: Solinski mlinovi u prošlosti, *Starohrvatska prosvjeta*, III (2), 201-219.
13. Katić L., 1928: Solin od VII do XX stoljeća, *Recherches a Salone*. Tome I, str. 13-14. Kopenhagen.
14. Kljaković-Gašpić D., 2017 Utjecaj demografskih obilježja različitih dionika na percepciju kvalitete kulturnog turizma grada Solina, Diplomski rad, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:403356>, (17.1.2021).
15. Kosow H. i Gaßner R., 2008: Methods of Future and Scenario Analysis. Overview, Assessment, and Selection Criteria, *International Journal of Innovation Management*, 21(3), 1-35.

16. Kuvačić N., 2002: *Poduzetnička biblija*, Vlastita naklada, Split.
17. Lee R i Mason A., 1986, *Population Growth and Economic Development: Policy Questions*, National academy press, Sjedinjene Američke Države.
18. Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Meridijani, Zagreb
19. Miletić, L., 2019: Integrirana infrastruktura i procesi pametnih gradova na primjeru grada Solina Diplomski rad, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:262840> (20.1.2021).
20. Mises L. I Hayek F.A., 1997: *O slobodnom tržištu: klasični eseji*, Biblioteka Gospodarska misao, Zagreb.
21. Mratović, M., 2020: Solin kao satelit Splita, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, PMF, Odjel za Geografiju, Zagreb, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:217:827584>, (19.12.2020).
22. Mujić, N. i Legčević, J., 2008: Razvoj ljudskog kapitala, novo bogatstvo nacije, *Informatologia*, 41 (3), 196-202.
23. Myles G., 2000: Taxation and Economic Growth, *Fiscal Studies* , 21(1), 141-168.
24. Piplović, S., 2012: Karakteristike i problemi urbanističkog razvitka Salone. *Tusculum*, 5 (1), 21-45, Solin.
25. Puljić, D., 2017: Realizacija projekata od javnog interesa u gradu Solinu, Diplomski rad, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:987904>, (2.1.2021).
26. Radeljak Kaufmann, P. 2015: Opremljenost centralnim funkcijama naselja Dalmacije, *Godišnjak Titius*, 8 (8), 83-101.
27. Radeljak Kaufmann, P., 2016, Metoda scenarija u istraživanju i planiranju prostora, *Hrvatski geografski glasnik*, 78 (1), 45-71.
28. Shertzer A., Twinam T., Walsh R.P., 2016: Zoning and Segregation in Urban Economic History, *American Economic Journal: Applied Economics*, 8(3), 217-46.
29. Smith A., 1776: *Bogatstvo naroda*, Ujedinjeno Kraljestvo.
30. Sundać D., Fatur Krmptić I., 2009: Vrijednost ljudskoga kapitala u Hrvatskoj - usporedba s odabranim europskim zemljama, *Ekonomski pregled*, 60 (7-8) 315-331.
31. Škegro A., 1999: *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*. Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, Zagreb.
32. Šolić A., 2016: Cementna industrija u Republici Hrvatskoj, Završni rad, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:081501>, (7.1.2021).
33. Vresk, M., 1986: Socioekonomske gradske regije Hrvatske, *Hrvatski geografski glasnik*, 48. (1.), 73-82.

34. Zelenika, R., 2000: Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela, u *PISANA DJELA NA STRUČNIM I SVEUČILIŠNIM STUDIJIMA*, Sveučilište u Rijeci, Rijeka, 295-311.
35. Lindgren, M., Bandhold, H., 2003: *Scenario Planning - The Link Between Future and Strategy*, Palgrave Macmillan, United Kingdom
36. Žižić, D., 2015: *Povijest industrije cementa u Dalmaciji – 150 godina suživota*, Sveučilište u Splitu, Fakultet građevinarstva, arhitekture i geodezije, Split

8. Popis internet izvora

URL1: <https://www.solin.hr/wp-content/uploads/2020/07/2.-Strategija-razvoja-grada-Solina-do-2025.-godine.pdf>, (20.12.2020).

URL2: <https://www.split.hr/urbana-aglomeracija-split/strategija-razvoja-urbane-aglomeracije-split>, (22.12.2020).

URL3: <https://www.solin.hr/wp-content/uploads/2020/09/Strategija-razvoja-turizma-grada-Solina-2018-2025-1.pdf>, (14.1.2021).

URL4: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, DZS, Zagreb, 2005, <https://www.dzs.hr>, (10.1.2021).

URL5: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/filmska-prica-kontroverznog-sibenskog-strucnjaka-za-izbjegavanje-poreza-koji-je-na-cestu-poslao-tisuce-uskoro-izlazi-iz-zatvora-172486>, (3.1.2021).

URL6: Izvješće o sigurnosti-
[https://mzoe.gov.hr/UserDocsImages/Rizi%C4%8Dna%20postrojenja/Izvje%C5%A1%C4%87a%20o%20sigurnosti-u%20tijeku/19.07.2017.%20-%20Izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20sigurnosti%20\(Solin\).pdf](https://mzoe.gov.hr/UserDocsImages/Rizi%C4%8Dna%20postrojenja/Izvje%C5%A1%C4%87a%20o%20sigurnosti-u%20tijeku/19.07.2017.%20-%20Izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20sigurnosti%20(Solin).pdf), (12.1.2021).

URL7: <http://izvoznici.hgk.hr/izvoznik.asp?mbr=2305674>, (10.1.2021).

URL8: *Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima 2011*, Državni zavod za Statistiku, Zagreb, <https://www.dzs.hr>, (21.1.2021).

URL9: *Podaci vitalne statistike za pojedine godine, 2011-2018.*, Državni zavod za Statistiku, Zagreb, <https://www.dzs.hr>, (21.1.2021).

URL10: *Podaci migracije za pojedine godine, 2011.-2019.*, Državni zavod za Statistiku, Zagreb, <https://www.dzs.hr>, (21.1.2021).

URL11: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001.*, Dnevni i tjedni migranti, DZS, Zagreb, 2001, <https://www.dzs.hr>, (21.1.2021).

URL12: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.*, Dnevni i tjedni migranti, DZS, Zagreb, 2011, <https://www.dzs.hr>, (22.1.2021).

URL13: Podaci upisanih na visoke obrazovne institucije, 2011.-2018., Državni zavod za Statistiku, Zagreb, <https://www.dzs>, (22.1.2021).

URL14: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011, Grad Solin, Stanovništvo prema najvišoj završenoj školi i aktivnosti, prema jedinicama mjesne samouprave, Državni zavod za Statistiku, Zagreb, <https://www.dzs.hr>, (22.1.2021).

URL15: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, Zaposleni prema područjima djelatnosti, starosti i spolu po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku, <https://www.dzs.hr>, (22.1.2021).

URL16: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Zaposleni prema područjima djelatnosti, starosti i spolu po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku, <https://www.dzs.hr>, (22.1.2021).

URL17: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_03_29_585.html, (22.1.2021).

URL18: Internet tražilica nekretnina - Gohome.hr, (22.1.2021).

URL19: Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja – <https://pretrazivac-obrta.gov.hr/pretraga.htm>, (21.1.2021).

URL20: Podaci turističkih dolazaka i noćenja, 2011.-2018., Državni zavod za Statistiku, Zagreb, <https://www.dzs.hr>, (4.2.2021).

URL21: Turistička zajednica grada Solina, tzsolin.hr, (2.2.2021).

URL22: Ministarstvo gospodarstva i održivog, <https://mmpi.gov.hr/promet/elektronicke-komunikacije-126/okvirni-nacionalni-program-za-razvoj-infrastrukture-sirokopojasnog-pristupa-u-podrucjima-u-kojima-ne-postoji-dostatan-komercijalni-interes-za-ulaganja/16605>, (2.2.2021).

URL22: Grad Solin, solin.hr, (10.2.2021).

URL23: Grad Solin, <https://www.solin.hr/gradska-uprava/proracun/>, (30.1.2021).

URL24: Arheološki muzej u Splitu, <http://www.mdc.hr/split-arheoloski/hr/salona-1.html>, (18.1.2021).

URL25: Sveučilište u Splitu – o *CEMEX*-u, <http://www.unist.hr/novosti/ured-za-upravljanje-karijerama/tekstovi/cemex>, (15.1.2021).

URL26: <https://www.adplastik.hr/o-nama/ad-plastik-grupa>, (15.2.2021).

URL27: <https://www.zakon.hr/z/118/Zakon-o-ra%C4%8Dunovodstvu>, (16.2.2021).

URL28: Prostorni plan Solin - <https://www.solin.hr/prostorno-planska-dokumentacija/planovina-snazi/ppu-grad-solin/>, (15.2.2021).

URL29: https://hr.wikipedia.org/wiki/Joint_venture, (21.2.2021).

URL30: <https://mapio.net/pic/p-42269831/>, (22.2.2021).

URL31: <https://www.skyscrapercity.com/threads/split-zra%C4%8Dna-fotografija.1455053/page-29>, (22.2.2021).

URL32: adplatik.hr, (22.2.2021).

URL33: Državni zavod za statistiku – Zaposlenost i plaće,
<https://www.dzs.hr/hrv/publication/subjects.htm> (21.2.2021)

URL34: Split kroz povijest, <https://web.facebook.com/groups/454694734543441>(22.2.2021)

URL35: <https://mapio.net/pic/p-42269831/>, (22.2.2021)

URL36: Qgis baza podataka, <https://qgis.org/downloads/data/>, (23.2.2021=

Popis slika:

Slika 1: Tvornica azbestno-cementnih proizvoda „Salonit“

Slika 2: Ušće rijeke Jadro u Kaštelanski zaljev s industrijskim postrojenjima

Slika 3: Prostorni obuhvat grada Solina i prikaz prometne infrastrukture

Slika 4 – Kretanje imigracije, emigracije i migracijskog salda na području grada Solina od 2011. do 2019. godine

Slika 5: Ukupno stanovništvo grada Solina prema aktivnosti 2011. godine

Slika 6: Broj zaposlenih po zanimanjima u gradu Solinu 2011. godine

Slika 7: Zaposleni prema području djelatnosti grada Solina 2001. i 2011. Godine

Slika 8: Broj puduzeća na području grada Solina 2018. godine po djelatnostima

Slika 9: Tvornica Sv. Kajo tvrtke CEMEX

Slika 10: Sjedište i postrojenje *AD Plastik* d.d.

Slika 11: Površina stambenih i poslovnih jedinica u gradu Solinu od 2011. do 2019. godine

Slika 12: Ukupni prihod Solin građa. od 2014. do 2019. godine (u tisućama kuna)

Slika 13: Broj turističkih dolazaka i noćenja u Gradu Solinu od 2014. do 2019. godine

Slika 14: Ukupni prihodi i rashodi Grada Solina od 2012. do 2019. godine

Popis tablica

Tablica 1: Kretanje ukupnog broja stanovnika Grada Solina od 1857. do 2011. godine

Tablica 2: Kretanje ukupnog broja stanovnika Grada Solina od 1991. do 2011. godine, te procijena prirodnog kretanja do 2019. godine

Tablica 3: Stope prirodnog kretanja stanovništva Grada Solina od 2011. do 2019. godine

Tablica 4: Dnevni migranti Grada Solina 2001. I 2011. godine.

Tablica 5: Ukupni broj zaposlenih građana grada Solina prema područjima djelatnosti 2011. godine

Tablica 6: Prosječan godišnji dohodak i broj nezaposlenih na prostoru grada Solina prema danim godinama

Tablica 7. Broj zaposlenih na području grada Solina u od 2012. do 2018. godini po djelatnostima

Tablica 8. Broj zaposlenih na području grada Solina u od 2012. do 2018. godini po djelatnostima

Tablica 9: 10 najvećih poduzetnika na području grada Solina s brojem zaposlenih i ukupnim prihodima 2015. i 2016. godine

Tablica 10: Osnovni financijski rezultati poduzetnika na području grada Solina po veličinama za 2016. godinu (iznosi u 000 kuna, prosječne plaće u kunama)